Эхэ найхан чөтагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 11-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1993 НОЯБРЬ 13
Самарай нүүл (нохой) нарын 30
СУББОТО
Гарагай 7
№ 217 (18829)
Газетын сэн захилай 2 түх.
Хэлсээтэ сэн

ПРОЕКТ

1993 оной декабриин 12-ой референдумдэ (бүгэдэ арадай дуугаа үгэлгэдэ) табигдана

Росин Федерациин Конституци

Конституционно зүблөөгөөр найшаагдаа.
Федерациин Президентээр бүгэдэ арадай дуугаа үгэлхагдаа.

ПРОЕКТ

Россин Федерациин Конституци

дээрэ нинтэ нэгэ хүбин заяагаараа

сүлөөнүүдые, эрхэтэдэй амгалан
йдал батадхан,
он гүрэнэй нэгэдэл зандань үлөөн,
шэ эрхын ба өөнэдынгөө байдал
эрхын бүгэдын мэдэрнэн гол

дуратай байха ба хүндэлхэ мэдэ-
нэн дүб ябадалда этигэл бидэндэ
нэн ут нзагуурганаа хүндэлэн,
гүрэнэй байгуулалтые нэргэлэн,

тэрэнэй демократическа үндэнэ нууринуудай хубилашагүйе батадхан,

Россин баян дэлгэр ажабайдал болон нанбаран хүгжөөлгые хангаха гэжэ эрмэлэзэн, өөрынгөө Эхэ ороной түлөө мүнөөнэй болон ерээдүйн үетэнэй урдахи харюусалгаһаа эхи абан,

дэлхэйн хамтаралай хубибди гэжэ өөнэдыгөө мэдэрэн,

бидэ, Россин Федерациин олон үндэнэ яһатанһаа бүридэнэн арад,

Россин Федерациин Конституци баталан абанабди.

Нэгэдэхи хуби

Конституционно үндэнэ нууринууд

тэгшэ ба өөнэдынгөө байдал өөнэдөө тодорхойлхо эрхэшүүдтэ үндэнэлдэг юм.

4. Россин Федерацийн бүхы субъектнүүд гүрэнэй засагай федеральна зургаануудтай харилсахадаа; хоорондоо адли тэгшэ эрхэтэй байха.

Статья 6.

1. Россин Федерацийн эрхэтэй байха эрхэ федеральна хуулийн үндэнөөр абтадаг болон болоулагдадаг, тэрэнние абаһанай үндэнэ шалгаганһаа дулдыдангүй, нэгэн нинтэ, адли эрхэтэй байха ёһотой.

2. Россин Федерацийн эрхэтэй бүхэн тэрэнэй газар дайда дээрэ бүхы эрхэнүүдтэй, сүлөөнүүдтэй байдаг, Россин Федерацийн Конституцыяр харааалгадаһан адли тэгшэ уялгануудые даадаг юм.

3. Эрхэтэй байха эрхэсэ гү, али тэрэнээ хубилгаха эрхэсэ Россин Федерацийн эрхэтэй хаһагдаха ёһогүй.

Статья 7.

1. Россин Федераци—хүнэй нэрэ хүндэдэ хүрэмэ ажаһуудал ба сүлөөтэ хүгжэлтэ хангажа шадаха эрхэ байдал байгуулгада шэглүүлэгдэнэн политикатай социальна гүрэн мүн.

2. Россин Федераци дотор хүнүүдэй ажал болон эдүүр энхэ байлга сахин хамгаалагдадаг, ажалай түлбэриин лаб хангагдаха доодо захын хэмжээн тогтоогдодог, гэр бүлэ, эхэ ба эсэгэ байлга, үхибүүд, инвалидууд болон наһажаал эрхэтэдые гүрэнэй зүгһөө дэмжэлгэ хангагдадаг, социальна тэдхэмжын албануудай байгууламжа хүгжөөгдэдэг, гүрэнэй пенси, тэдхэмжэ болон социальна хамгаалгын бусад лаб хангалганууд тогтоогдодог юм.

Статья 8.

1. Россин Федераци дотор экономическа хүгжэлтын нэгэ нинтэ арга боломжо, эдбараанай болон мүнгэ зөөринн сүлөөтэ андалдаан, үрдилдэн хүгжэлтые дэмжэлгэ, экономическа ажал ябуулгын эрхэ сүлөө лаб хангагдадаг.

2. Россин Федераци дотор үмсын, гүрэнэй, муниципальна зөөри болон тэрэнэй бусад түхэл маягууд тон адляар мэдэрэгдэдэг ба аршалан хамгаалагдадаг.

Статья 9.

1. Газар болон байгаалиин бусад нөөсэнүүд Россин Федераци дотор тус-тус газар дайдада ажаһуудаг арадуудай ажабайдалай болон ажал ябуулгын үндэнэ нуури мэтээр хэрэглэгдэдэг, сахин хамгаалагдадаг.

2. Газар болон байгаалиин бусад нөөсэнүүд үмсын, гүрэнэй, муниципальна мэдэлдэ болон зоориин бусад түхэл маягуудай мэдэлдэ байжа болохо.

Статья 10.

Россин Федераци дотор гүрэнэй засаг хуули гаргалгын, гүйсэдхэхэ ба сүүдэй һалаануудые болгон хубаарилгын үндэнөөр бэелүүлэгдэдэг. Хуули гаргалгын, гүйсэдхэхэ ба сүүдэй засагай зургаануудые бэеэ дааһан байдаг.

Статья 11.

1. Россин Федераци дотор гүрэнэй засагые Россин Федерацийн Президент, Федеральна Суглаан (Федерацийн Совет болон Гүрэнэй Дүүмэ), Россин Федерацийн правительство, Россин Федерацийн сүүдүүд бэелүүлдэг.

2. Россин Федерацийн субъектнүүдтэ гүрэнэй засаг тэдэнэй байгуулһан гүрэнэй засагай зургаануудые бэелүүлдэг.

3. Россин Федерацийн гүрэнэй засагай зургаануудай болон Россин Федерацийн субъектнүүдэй гүрэнэй засагай зургаануудай хоорондо эрхилхэ хэрэгүүд болон эрхэ түлөөлэгнүүдые амларлалга тус Конституцыяр, эрхилхэ хэрэгүүд болон эрхэ түлөөлэгнүүдые амларлаха тухай федеративна ба бусад хэлсээнүүдээр бэелүүлэгдэдэг.

Статья 12.

Россин Федераци дотор нютагай өөнэдыгөө хүтэлбэрилгэ мэдэрэгдэдэг, лаб хангагдадаг юм. Нютагай өөнэдыгөө хүтэлбэрилгэ өөнэдынгөө эрхэ түлөөлэлгын хэмжээн соо бэсэ даанхай байдаг. Нютагай оонэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудые гүрэнэй засагай зургаануудай байгууламжада ородоггүй.

Статья 13.

1. Россин Федераци дотор үзэл бодолой олон ондоо байлга мэдэрэгдэдэг.

2. Ямаршье үзэл бодол гүрэнэй гү, али уялгата шажан мүргэл мэтээр тогтоогдохо ёһогүй.

3. Россин Федераци дотор политическэ олон ондоо һанамжа болон олон партинуудай байлга мэдэрэгдэдэг.

4. Олриитын эмхинүүд хуулиин урда адли эрхэтэй.

5. Конституционно байгуулалтын үндэнэ нууринуудые хүсэ хэрэглэн хубилгаха, Россин Федерацийн бүрин бүтэн байлгые эбдэхэ, гүрэнэй аюулгүй байдал һандаргааха, зэбсэгтэ бүридэлнүүдые байгуулха, социальна, үнгэ шарайн, үндэнэ яһатанай болон шажан мүргэлэй талаар хемороо зүришэлдөө үүсхэхэ, уг зорилготой гү, али ябуулганууде эрхилхэ шэглэлтэй олониитын эмхинүүдые байгуулга ба тэдэнэй ажал ябуулга хоригдонхой.

Статья 14.

1. Россин Федераци—шажантанаар хүтэлбэрилэгдэдэггүй гүрэн мүн. Ямаршье шажан гүрэнэй гү, али уялгата шажан мүргэл мэтээр тогтоогдохо ёһогүй.

2. Шажан мүргэлэй нэгэдлинүүд гүрэнһөө амларлагдаһнхай ба хуулиин урда адли эрхэтэй.

Статья 15.

1. Россин Федерацийн Конституци эгээл дээдын юридическэ хүсэтэй, сэхэ бэелүүлэгдэдэг, Россин Федерацийн бүхы газар дайда дээрэ хэрэглэгдэдэг. Россин Федераци дотор абтадаг хуулинууд болон хуули ёһоной бусад актнууд Россин Федерацийн Конституцида зүришэхэ ёһогүй.

2. Гүрэнэй засагай зургаануудай нютагай өөнэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай, тушаалта хүнүүд, эрхэтэй болон тэдэнэй нэгэдэлнүүд Россин Федерацийн Конституци болон хуулинуудые сахиха уялгатай.

3. Хуулинууд тусхайта ёһоор тушхаглагдаха ёһотой. Тунхаглагдаагүй хуулинууд хэрэглэгдэдэггүй. Хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд, сүлөөнүүд болон уялгануудта хабаатай гурим ёһо тогтоодог хуулиин ямаршье актнууд, хэрбээ бүгэдэ нинтэн анхаралда тусхайтаар тунхаглагдаагүй һаа, хэрэглэгдэжэ болохогүй.

4. Уласхоорондын хуули ёһоной болон Россин Федерацийн уласхоорондын хэлсээнүүдэй олонинтээр мэдэрэгдэнэн гол ёһонууд болон нормонууд тэрэнэй хуули ёһоной байгуулалтын нэгэ хубинь мүн. Хэрбээ хуулиар харааалгадаһанһаа ондоо дүримүүд Россин Федерацийн уласхоорондын хэлсээгээр тогтоогдоһон байгаа һаань, уласхоорондын хэлсээнэй дүримүүд хэрэглэгдэдэг.

Статья 16.

1. Конституцийн тус бүлэгэй дүримүүд Россин Федерацийн конституционно байгуулалтын үндэнэ нууринуудые зүришэхэ ёһогүй.

2. Тус Конституцийн бусад ямаршье дүримүүд Россин Федерацийн конституционно байгуулалтын үндэнэ нууринуудта зүришэхэ ёһогүй.

Бүлэг 2. Хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд болон сүлөөнүүд

Статья 17.

1. Россин Федераци дотор хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд болон сүлөөнүүд уласхоорондын хуули ёһоной олониитээр мэдэрэгдэнэн гол ёһонуудай болон нормонуудай үндэнөөр, тус Конституцитай зохилдуулан, мэдэрэгдэдэг ба лаб хангагдадаг.

2. Хүнэй гол эрхэнүүд ба сүлөөнүүд түрэнэнһөөнь хойшо хүн бүхэндэ үгтэдэг, тиимэнээ тэдэ хаһан абтадагүй.

3. Хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд болон сүлөөнүүдые бэелүүлгэ бусад хүнүүдэй эрхэ болон сүлөөе хаһаха ёһогүй.

Статья 18.

Хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд болон сүлөөнүүд сэхэ бэелүүлэгдэдэг. Тэдэ хуулинуудай гол зорилго, удха шанар болон хэрэглэлгые, хуули гаргадаг ба гүйсэдхэхэ засагай, нютагай өөнэдыгөө хүтэлбэрилгын ажал ябуулгые тодорхойлдог, сүүдэй гурим ёһоор хангагдадаг юм.

(Эхин. Үргэлжэлэлынь 2-дохи нюурта).

Малай үбэлжэлгэ — шанга шалгалта

БОДОТО ХЭМЖЭЭНҮҮД ХАРААЛАГДАНА

Зунай 3 һара соо отоһэтэ шараһанай һүүлдэ таряа талханай, үбһэ хуряагтын үедэ хура бороон адхаржа, хүдөөгэй ажалшадта нилээдгүй. хүндэ хүшэр байдал тохёолдуулаа. Сагай байгаалиин эрхэ байдалаар юртэмсэ дэлхэймнай иигэжэ юрэ бусаар хубилшоо юм гү? Ойлгохын аргагүй саг хүрэжэ ерэнхэй. Нимэ байдал дээрэһээ мүнөө жэлдэ аймаг соо нэгэ условно толгой бүхэндэ 6,3 центнер тэжээл хоол бэлэдхэгдэбэ гээшэ. Таряашанай Ошор-Булагай ажахы условно мал бүхэндөө 12 центнер, Гильбирын ажахы 14 центнер, «8-ое Марта»—10 центнер тэжээл нөөсэлһэн байна. Тэрээнһээ гадна Ивалгын ОПХ, һуралсалай «Байгал» болон худөө ажахын предприятиин «Пригородный» кооператив мүнөө Монголдо, Хяагтын болон Мухар-Шэбэрэй аймагуудта үбһэ, һолоомо бэлэдхэнэ. Дээрэ дурдагдаһан ажахынууд условно малай толгой бүхэндэ тус тустаа—8,3, 4,3, 3,2 центнер тэжээл бэлэдхэнхэй. Энэнь үбэлжэлгэдэ хүрэхэгүй болоно. Нёдондо жэлтэй сасуулхада, байгша ондо аймаг доторнай 1000 центнер үбһэн, 26.700 центнер сенаж ехээр нөөсэлэгдэбэшье, энээгээр һанаагаа амарха ёһогүйбди. Бэлэдхэнэн үбһэ, сенаж, силосээ ехэл гамтайгаар үхэр малай, хонидой хүл доронь хаяжа үгэхэгүй талаар худэлмэрн ябуулха болонобди. Энэ талаар мүнөө фермэ, гүүртэ, отара бүхэндэ үбһэ тэжээл хэжэ үгэхэ хобоо хобтонуудые һургаһаар бүтээхэ зорилго табиихайбди.

Энэ жэлэй малай үбэлжэлгэдэ худөө ажахын предприятиин «Пригородный» кооператив яһала һайнаар бэлдээ. Сотниковой, Ошурковай һунэй фермэнүүд үбэлжэлгэдөө хүсэд бэлдэнхэй юм. Ивалгын туршалга-үйлэдбэриин ажахын Каленовой һу һаалиин фермын гэшүүд далаа, хорёонуудаа һэльбэн заһаа, дулаалаа. Һуралсалай «Байгал» ажахын Түбэй фермын байра үерэй хохидолдо орожо,ехээр һандараа. Тиибэшье эндэ үбэлжэлгэдэ бэлэдхэл ехэл удаанаар ябуулагдана. Таряашадай ажахынуудай «Оронго» гэһэн эблэлэй Түбэй һунэй фермын байрань мүнөө болотор зайдан задагай байһаар. Эндэхи далай үһээнь үшөө заһагдаагүй. «8-ое Марта» колхозой Ганзуринай фермын шэнэ байра үшөө ашаглалгада ороогүй. Хуушан модон хотон соо үнеэдые байлгахань мүнөө аймшагтай болошонхой. Тус колхозой түрүүлэгшэ М. Д. Соколовский энэ хэрэгтэ тусгаар анхаралаа хандуулха ёһотой. гэжэ һанагдана.

Үбэлэй шанга һалхи шуурганда, янгинама хүйтэндэ үхэр малай байра түхеэрхэ гээшэ онсо удха шанартай. Байра соонь хала, углуунуудһаа һалхин үлеэхэ ёһогүй юм аабдаа. Нарай нилха малда дэбисхэр хэрэгтэй. «Дороо һайн хохиртой байбал, үбһэ тэжээл тиимэ ехэ хэрэгтэй болодоггүй» гэжэ буриадуудай урданай һургаал зүбтэй гэжэ тоолоноб.

Ганса нарай малдашье бэшэ, мүн үхэр малда, модоор хэһэн шалануудыг бахал хэрэгтэй ха юм. Хүйтэн газар дээрэ гү, али нойтон, мүльһэтэшэнэн шабар шэһэндээ зууралдашаһан дэбисхэр дээрэ хэбтэһэн үхэр мал түргөөр турана, ашаг шэмэнь доошолно бшуу. Энэ шухалын шухала асуудалда манай малшадай, фермэнүүдые даагшанарай анхаралаа хандуулдаггүйнь халагламаар байна.

Зарим газарнуудта дал хотонуудай үүдэнүүдээр хүйтэн һалхин һүүежэ ородог. Энэ хэрэгые тэсэжэ хараха ёһогүйбди.

Манай ажахынуудта тэжээл буйлуулдаг олонхи цехүүд соляркын хүсөөр худэлгэдэдэг тула мүнөө ашаглагдахаяа болинхой. Ехэнхи мүнгэн зөөри үбһэ бэлэдхэлдэ мүнөө гаргашалагдана. Жэшээнь, ганса Монголдо бэлэдхэгдэһэн центнер үбһэнэй түлөө 5000 түхэриг түлэгдэнэ. Иимэ байдал дээрэһээ ажахынуудай малайнгаа тоо толгойе хороохо баатай болоно.

Байгша ондо, нёдондойхидо орходоо, аймаг дотор эбэртэ бодо малай тоо 4143 толгойгоор, тэрэ тоодо үнеэдэй тоо—1180, хонид—14179 толгойгоор хороогдоод байна. Тугалнууд, хурьгад баһал үсөөн абтаа. Эгээл ехээр аймаг дотороо «Завсты Ильича» совхоз үхэр малаа, хонидоо хорообо. Эндэ мүнөө таряашадай 4 ажахыһаа бүридэнэн Гильбэрын эблэл боложо хубилагдаа. Эндэ нёдондо жэлдэ 1680 толгой үхэртэй һаа, мүнөө 550, харин 700 үнеэдһээ ороидоо 188 толгойнь үлөө. 4595 эхэ хонидһоо нэгэшье толгой хурьгад абтабагүй. Үхэр малаа худэлмэришэдтөө пай болгон, тараажа үгэнхэй. Иимэ байдалтай саашадаа тэсэхэ ёһогүйбди. Районой худөө ажахын управлениин зүгһөө таряашадай ажахынуудта анхарал һуулаар табигдаа. Гүрэнһөө трактор, машинануудые худалдажа абаха талаар урьһаламжа абаһан зарим таряашадай ажахынууд харюу болгон, гүрэндэ килограммшье һу, мяха, нооһо тушаанагүй. Энэ хэрэгтэ аймагай налогой инспекциин һаналаа табидаггүйнь гайхалтай.

Мүнөө жэлэй үбэлжэлгэдэ аймагай ажахынуудта бүхыдөө 99, 220 центнер үбһэн хэрэгтэй һаа, мүнөө дээрээ 60000 центнер бүдүүн тэжээл бэлэдхэгдээд байна.

Малаа ехээр хороонгүй, тэдэнэй ашаг шэмэ үбэлэйшье үедэ доошолуулангүй ажаллаха гээшэ манай худөөгэй ажалшадай нангин уялга мүн. Эдэ үдэрнүүдтэ газаа ехэл дулаан байна. Тиибэшье энэмнай угаа мэхэтэй. Миниг һанахада, энэ жэлэй үбэл шилээд хүйтэн байхаар хүлеэгдэнэ.

Р. ЭРЕНПРАИС.

Ивалгын районой худөө ажахын управлениин зоотехник.

БААТАРШАЛГАНЬ ХЭТЭ МҮНХЭДӨӨ ҮЛЭХЭЛ!

Албандаа хулигануу, бандидуудай һабарһаа һаһа бараһан хүдэлмэрилэгшэдтэ зорюулагдаһан хүшөө нээлгын ёһолол болобо.

байха үедөө бандидуудай

Арадта, гүрэн түрэдэ харша, хулиган ааша гаргадаг, хулгай хэдэг, хуниие алаад тэрьелдэг эдэнэрые барижа хааха хэмжээ ябуулга милицийн хүдэлмэрилэгшэд эмхидхэжэ байдаг гээшэ. Тиигэжэ «халуун» мүртэнь, орожо, эдэнэрые барихадань, нэгэндээ нэ-тэрэгшэд урдаһаань буу шагааха гү, али хутага болон бусад хэрэгсэлнүүдые баринхай бодожо ерэдэг ушар али олоор үзэгдэдэг. Манай республикын аймагуудта, хото городуудта алба хэхэ үедоо һаһа бараһан милицийн 28 худэлмэрилэгшэдэ хүшөө бодхоолгодо зорюулагдаһан митинг энээнине гэршэлнэ.

— Ажалдаа байгаад, харата муухай этэгээдүүдэй далайһан хутагаһаа гү, али һомонһоо һаһа бараһан милицийн худэлмэрилэгшэдэй гаргаһан баатаршалга бидэнэрэй үдэр бүрнин ажалые тодоор гэршэлнэ. Сагһаа урид һаһа бараһан үетэн нүхэдэйнгөө дурасхаалые хэтэ мүнхэдэнь ёһолон хүндэлжэ, сахижа ябаха зорилгоор мүнөөдэр—Милицийн үдэр дурасхаалай хүшөө нээбэ гэшэбди,—гэжэ дотоодын хэрэгүүдэй министр генерал—майор С. Ф. Иванов үгэ хэлэхэдээ мэдүүлнэ.

Албан дээрээ алуулһан аха нүхэд, үетэнэйнгөө дурасхаалда шаналалай үгэнүүдые хэлэһэн түрэлхид, сугтаа худэлһэн нүхэдынь «таанадай харуулһан баатаршалга бидэнэртэ ёһотой жэшээ, һургаал боложо үгэхэ»,—гэжэ тангариглаха юм.

Хүшөөгэй тусхай плитэ дээрэ һаһа барагшадай нэрнүүдэй алтан үзэгөөр бэшэгдэнхэй байхые уншапабди. 28 хүнэй дундаһаа А. Л. Ануев, Ц-Д. Б. Бадарханов, Л. Д. Бодеев, Г. Н. Вершинский, Э-Б. Ц. Гармаев, Н. Н. Кобылкин, Б. Ц. Цыдыпов болон бусадые нэрлэе. Эдэнэрэй олонхинь залуу һаһанайнгаа охин дунда һаһа бараһыень мэдэхэдэ, хайратай, шаналмааршье байна.

— Кабанскын райондо үсөөхэн зонтой Корсаково тосхон бии юм. Энэ тосхонһоо милицийн гурбан хүн алуулһан байна. Хэд бэ гэхэдэ, А. Л. Ануев, Г. Н. Тынтуев, М. А. Кушеев гэгшэд болоно. Бидэнэрэй амгалан байдалай түлөө тэдэ ами наһаяа хайрлангүй, хулиганууд һабарһаа алдалан унаа,—гэжэ урдань министр ябаһан Н. В. Бутуханов хэлэбэ.

Хэжэнгын аймагай дотоодын хэрэгүүдэй таһагай худэлмэрилэгшэ ябаһан Ц-Д. Б. Бадарханов 1967 ондо бандидай һомонһоо наһа бараһан юм. Мүнөө тэрэнэй гурбан хүбүүн—Данзан-Шоймпол, Данзан-Дагба, Сультим-Бал гэгшэд эсэгынгээ хүнгэн бэшэ хэрэгые үргэлжэлүүлжэ ябана гэһэн мэдээсэл олондо һайшаагдана.

Энээгээр митинг дүүрэжэ, республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын түбэй һургуулийн курсантнууд таягаригаа үгэжэ, аха үетэнэйнгөө харуулһан баатаршалгаар зоригжожо, харюусалгатай ажалаа үнэн сэхээр бэелүүлхэ, хэрэгтэй болоо һаань, ами наһаяа хайрлангүй үгэхэбди гэжэ сугларагшадые найдуулба.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Бадархановай ехэ хүбүүн Данзан-Шоймпол үгэ хэлэжэ байна; хүшөө-памятник.

Авторай фото.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. Россин Федерацийн Конституцийн проект.

3-дахи нюурта. Гарагай долоондо гаража байдаг заншалта «Толи», Б. Жанчипов: «Нютагайнгаа үрэжэл һэргээс». Н. Шабаев: «Харижа нэгэтэ...»—шүлэг. Сэсэн Сэнгэ: «Сэбэр уһата Хэжэнгэ голдо».

4-дэхи нюурта. «Хото, худөөгэй һонин»—суглуулбари. Телевиденийн программа.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН КОНСТИТУЦ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Статья 19.

1. Булта хуулиин ба сүүдэй урда адли эрхэтэй.

2. Эрэгтэй, эмэгтэйн илгаанаа, үнгэ шарайнаа, үндэнэ яһатанаа, хэлэнһээ, уг гарбалнаа, эд зөөриин ба тушаалай байдалнаа, хаана ажаһуудагнаа, шажан мүргэлдэ ямараар хандадагнаа, үзэл бодолноо, олонитын эмхинүүдтэ хабаададагнаа, мүн тэрэшэлэн бусад эрхэ байдалнаа дулдыдангүй, хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүд болон сүлөөнүүдэй адли тэгшэ байлгые гүрэн лаб хангадаг. Социальна, үнгэ шарайн, үндэнэ яһатанай, хэлэнэй гү, али шажан мүргэлэй ушар шалтагаанаар эрхэтэдэй эрхэнүүдые хизаарлаха ямаршье арга түхэлнүүд хоригдонхой.

3. Эрэгтэй болон эмэгтэй хүнүүд адли тэгшэ эрхэнүүдтэй, сүлөөнүүдтэй, тиимэһээ тэдэнэр бэелүүлхэ адли тэгшэ арга боломжонуудтай байха ёһотой.

Статья 20.

1. Хүн бүхэн ажаһууха эрхэтэй.

2. Тон аюултай хүшэр, хүнэй ами наһа хороон таһалха зорилготойгоор гэмтэ ябадал гаргаһан зондо присяжна заседательнуудай хабаадалгатайгаар сүүдтэ хэрэгыень хараха эрхэ олгожо, онсо хэнээлтэ болгон, толгойн саазада хүртүүлхэ гээшэ энэ хэнээлтын хоригдоторнь, федеральна хуулинуудаар тогтоогдодог.

Статья 21.

1. Хүнэй нэрэ хүндэ гүрэнэй эгүһөө хамгаалагдадаг. Тэрэниие унагааха, дороможолхо үндэнэн болохо юумэн байха ёһотүй.

2. Хүнэй нэрэ хүндые доройтуулһан гү, али ямар нэгэ ондоо хархис муухай хандасада, хэнээлтэдэ, мүн тамалан зобоолгодо, хүсэ хэрэглэгдэ хэншье хүртэхэ ёһогүй. Медицинын гү, али эрдэмэй бусад туршалганууда-та өөрынь һайн һанаагүйгөөр хэншье хабаадалсуулдагтүй.

Статья 22.

1. Хүн бүхэн сүлөө болон бэедээ огто хүртэшэгүй байдаг.

2. Арестовалга, харуул доро абалга, харуул доро байлгаха ябадал гансал сүүдэй шидхэбэрэр бэелүүлэгдэдэг. Сүүдэй шидхэбэрин гаргагдатар, 48 часаа ехэ болзор соо хэншье түрмэ соо хаагдаад байха ёһогүй.

Статья 23.

1. Өөрынгөө хубиин ажабайдалда ондоо зониие хамааралсуулхагүй, хубинин ба гэр бүлын нюусатай байха, өөрынгөө нэрэ хүндэ, һайн һайхан нэрэ хамгаалха эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

2. Бэшэг бэшэхдээ, телефоноор хөөрэлдэхдөө, почтоор, телеграфаар болон бусад аргаар харилсахадаа, хүн бүхэн нюусаяа сахиха эрхэтэй байдаг. Гансал сүүдэй шидхэбэрэр тус эрхэнь хизаарлагдадаг.

Статья 24.

1. Хүнэй хубиин ажабайдал тухай мэдээнүүдые суглуулга, хадагалалга, тэдээниие хэрэглэлгэ болон тараалга өөрынь зубшөөлгүйгөөр хэгдэдэггүй.

2. Хуулита ёһоор ондоо аргануудай хараалагдаагүй байгаа һаань, хүн бүхэнэй эрхэ болон сүлөөнүүдтэ хабаатай документнүүдтэй, материалнуудтай танилсаха арга боломжонуудые гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудаа, эндэ ажалладаг тушаалтад заабол хангаха уялгатай.

Статья 25.

Гэр байра ойроо хүртэшэгүй юм. Федеральна хуулинуудаар хараалагдаһан гү, али сүүдэй шидхэбэриһээ уламжалһан ушарнуудһаа гадна ямаршье сагта эндэ ажаһуугшадай һанаан бодолдо харшаар гэр байра руунь орожо болохогүй.

Статья 26.

1. Ямар яһатанай түлөөлэгшэ байһанаа хүн бүхэн өөрөө тодоруулха, зааха эрхэтэй. Ямар арадай түлөөлэгшэ байһаниниень тодоруулха, зааха эрхэ хэндэшье олгогдоогүй.

2. Хүн бүхэн түрэл хэлээ хэрэглэхэ, харилсалгынгаа, хүмүүжүүлгынгээ, һуралсалайнгаа болон зохёохы ажал хэхэ хэлээ сүлөөтэйгөөр шэлэхэ эрхэтэй.

Статья 27.

1. Россин Федерациин газар дээрэ хуулита ёһоор байһан хүн бүхэн сүлөөтэйгөөр аяншалха, байха ба ажаһууха газараа шэлэхэ аргатай.

2. Россин Федерациһаа гаража ошохо эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог. Россин Федерациин эрхэтэн бүхэн Россин Федераци руу бусаха эрхэтэй.

Статья 28.

Гансаараа гү, али ондоо зонтой хамта ямаршье шажанда мүргэхэ, мүргэхэгүй, шажан мүргэлтэй байха, тэрээнэйнгээ һургаалнуудые тарааха, тэдээнһээ уламжалан, ажал ябуулгаяа эрхилхэ, һэшхэл бодолой, шажанда шүтэлгын эрхэ сүлөө хүн бүхэндэ бата найдамтайгаар хангагдадаг.

Статья 29.

1. Ямаршье үзэл бодолтой байха, үгэ хэлэхэ эрхэ хүн бүхэндэ хангагдадаг.

2. Социальна, арһа яһанай, национальна гү, али шажан мүргэлэй талаар зөришэлдөө үүсхэхэ пропаганда болон агитаци хэжэ болохогүй. Социальна, арһа яһанай, национальна, шажан мүргэлэй гү, али хэлэнэй талаар дээрэлхүү байлгые пропаганда хэлгэ хоригдодог.

3. Өөрыншөө үзэл бодол, һанаае хэлэхые гү, али тэдээнһээ арсахые хэншье хүсөөр идхагдадаггүй.

4. Хуулита ёһоор мэдээнүүдые бэдэрхэ, абаха, дамжуулха, үйлэдбэрилхэ, тарааха эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог. Гүрэнэй нюуса болохо мэдээнүүд федеральна хуулинуудаар тодорхойлогдодог.

5. Олондо мэдээсэл тараалгын эрхэ найдамтайгаар хангагдадаг. Цензура хоригдодог.

Статья 30.

1. Өөрынгөө эрхэнүүдые хамгаалхын тулада хүн бүхэн мэргэжэлтэ нэгэдэлнүүдые эмхидхэхэ ондоо ямар нэгэ нэгэдэл бии болгохо эрхэтэй. Ниитын нэгэдэлнүүдэй ажал ябуулгын сүлөө байлга найдамтайгаар хангагдадаг.

2. Ямар нэгэ нэгэдэлдэ орохо гү, али тэрэнэй бүридэлдэ байха талаар хэншье баалагдадаг, идхагдадаггүй.

Статья 31.

Эб зөтэйгээр, буу зэбсэгүйгөөр сугларжа, суглаануудые, жагсаалнуудые, митингнүүдые, демонстрацинуудые Россин Федерацинин эрхэтэд үнгэргэхэ эрхэтэй.

Статья 32.

1. Гүрэнэй хэрэгүүдые сэхэ гү, али түлөөлэгшэдөөрөө дамжуулан хүтэлбэрилхэ хэрэгтэ хабаадаха эрхэ Россин Федерацинин эрхэтэдтэ олгогдодог.

2. Гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудта һунгагдаха, тэрэниие һунгаха, мүн референдумдэ хабаадалсаха эрхэ Россин Федерацинин эрхэтэдтэ олгогдодог.

3. Сүүдэй шидхэбэрэр бэеэ даагаад хэрэг эрхилхэ аргагүй гээд сонсохогдоһон, сүүдэй шидхэбэрэр түрмэдэ һуужа байһан зон һунгаха, һунгагдаха эрхээ хаһагдадаг.

4. Россин Федерацинин эрхэтэд гүрэнэй алба хааха тон адли эрхэтэй байдаг.

5. Россин Федерацинин эрхэтэд сүүдэй ёһо гурим бэелүүлгэдэ хабаадалсаха эрхэтэй байдаг.

Статья 33.

Гүрэнэй болон нютагай өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудта хубинин гү, али хамтын хандалгануудые эльгээхэ эрхэ Россин Федерацинин эрхэтэдтэ олгогдодог.

Статья 34.

1. Өөрынгөө бэлиг шадабари ба эд зөөри хэрэглэжэ, хууляар хоригдоогүй экономическа ажал ябуулха, олзын хэрэг эрхилхэ эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

2 Монополизаци туйлаха ба һэшхэлгүй муу мүрысөө үүсхэхэ зорилготой экономическа ажал ябуулга эрхилэлгэ хоригдодог.

Статья 35.

1. Үмсын зөөри эдлэлгэ хууляар хамгаалагдадаг.

2. Зөөритэй байха, гансаараа гү, али ондоо зонтой хамта тэрэниие эдлэхэ эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

3. Гансал сүүдэй шидхэбэрэр хэн нэгэнһээ эд зөөринь буляажа абтадаг. Урдань тон адли хэмжээтэйгээр түлэгдэнэн байгаа һаань лэ, хүнэй зөөри гүрэнэй аша тухада идхалгын аргаар дамжуулагдадаг.

4. Эд зөөри уг дамжуулан үгэхэ эрхэ найдамтайгаар хангагдадаг.

Статья 36.

1. Эрхэтэд болон тэдэнэрэй нэгэдэлнүүд үмсэдөө газартай байха аргатай.

2. Оршон тойронхи байгаалида хоро хүргэхэгүй, ондоо зоной хуулита эрхэнүүдэй хазагайруулагдаагүй байгаа һаань, газар болон байгаалиин бусад нөөсэнүүдые эдлэхэ, абаха, хубааха эрхээ өөдыць сүлөөтэйгөөр эдлэдэг.

3. Газар эдлэхэ эрхэ нухэсэлнүүд болон гурим федеральна хуулинуудаар тодорхойлогдодог.

Статья 37.

1. Ажал сүлөө байдаг. Ажал хэхэ арга боломжонуудаа, бэлиг шадабарияа сүлөөтэйгөөр хэрэглэхэ, ажал ябуулгынгаа тухэл янза болон мэргэжэлээ өөрөө мэдээд шэлэхэ эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

2. Баалалтаар ажал хүүлэлгэ хоригдонхой.

3. Аюулгүйе ба бэеын ариг сэбэрые сахилгын эрилтэнүүдтэ гүйсэд харюусаһан эрхэ байдалда ажаллаха, федеральна хуулинуудаар хараалагдаһан салингай эгээл бага хэмжээнһээ бага бэшэ түлбэри ажалайнгаа түлөө абаха, мүн ажалгүйдэлгэһөө хамгаалагдаха эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

4. Забастовко үнгэргэхэ эрхыень оруулан, федеральна хуулинуудһаа уламжалан, хубинин болоод хамтын ажалай арсалдаануудые шиидхэхэ эрхэ хангагдадаг.

5. Хүн бүхэн амарха эрхэтэй. Федеральна хуулинуудаар хараалагдаһан ажалай сагай хэмжээн, амаралтын, һайндэрэй үдэрнүүд, жэл бүрнин түлбэритэй амаралта ажалай хэлсээнэй ёһоор ажаллажа байгшадта хангагдадаг.

Статья 38.

1. Эхэнүүд ба бага наһан, гэр бүлэ гүрэнэй зүгһөө хамгаалагдадаг.

2. Үхибүүдээ хараха ба тэдэнине хүмүүжүүлхэ талаар түрэлхид тон адли эрхэтэй болон уялгатай байдаг.

3. 18 наһатай болоһон ажал хэжэ шадаха үхибүүд ажал хэжэ шадахаяа болиһон түрэлхидөө хараха уялгатай.

Статья 39.

1. Наһатай, үбшэн, үлбэр болоходоо, тэжээхэ хүнөө гээхэдээ, үхибүүдээ хүмүүжүүлхын тулада ба хууляар тогтоогдоһон бусад ушарнуудта социальна таһаһаа тэдхэмжэ абаха эрхэ хүн бүхэндэ хангагдадаг.

2. Гүрэнэй пенсинүүд болон социальна тэдхэмжэ үзүүлгэ хууляар тодорхойлогдодог.

3. Һайн дурааараа социальна таһаһаа страховани хэлгэ, социальна хангалгын нэмэри түхэл маягуудые бии болголго, бүхэн үйлэдэлгэ дэмжэгдэн һайшаагдадаг.

Статья 40.

1. Хүн бүхэн гэр байратай байха эрхэтэй. Хэниие-шье хүсөөрөө гэр байрагүй болгожо болохогүй.

2. Гүрэнэй засагай, нютагай өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургааануд гэр байра барилга дэмжэн һайшаадаг, гэр байратай байха эрхээ хүн бүхэнэй эдлэн хэрэглэхынь тулада арга боломжонуудые байгуулдаг.

3. Гэр байрада хэрэгтэй аад, зөөри зөөшэ багатай, мүн хуули соо заагдаһан бусад зондо гүрэнэй, муниципальна да бусад гэр байрын жасанууда-һаа хууляар хараалагдаһан ёһо гуримаар түлөөһэгүйгөөр гү, али таарамжатай түлбэритэйгөөр гэр байра үгтэдэг.

Статья 41.

1. Бэеынгээ эдүүр энхые хамгаалха, медицинын туһаламжа абаха эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог. Тус тус бюджедүүдһээ, страховой түлбэринүүдһээ, бусад тээһээ ороһон мүнгэ хэрэлэжэ, гүрэнэй ба муниципальна эдүүрые хамгаалгын эмхи зургаануудта медицинын туһаламжа үзүүлэгдэдэг.

2. Россин Федерацида зоной эдүүр энхые хамгаалха ба бэхижүүлхэ талаар федеральна программануудыг мүнгөөр хангагдадаг, эдүүрые хамгаалгын гүрэнэй, муниципальна, хубинин байгуулламжануудые хүргөөхэ талаар хэмжээнүүд абтадаг, хүнэй эдүүр энхые бэхижүүлгэдэ, физкультура ба спорт хүргөөлгэдэ, экологическа болон санитарно-эпидемиологическа байдалай һайжаралгада нүлөөлһэн ажал ябуулга дэмжэгдэдэг.

3. Зоной эдүүр энхэдэ ба ажабайдалда аюул ушарууулмаар баримтануудые болон үйлэ хэрэгүүдые тушаалтад нюугаа һаа, федеральна хуулинуудай ёһоор харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Статья 42.

Һайн һайхан оршон тойронхи байгаали хараажа ябаха, тэрэнэй хэр байһан тухай үнэн мэдээсэл абаха, экологическа гэмтэ ябадалай хойшолонгуудһаа уламжалан, хүнэй эдүүр энхэдэнь гү, али эд зөөриднь үзүүлэгдэһэн хохидолой түлөө түлбэри абаха эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

Статья 43.

1. Хүн бүхэн һураха эрхэтэй.

2. Гүрэнэй гү, али муниципальна эрдэм һуралсалай эмхи зургаануудта ба предприятинуудта һургуулиин урдахи, гол юрэнхы болон мэргэжэлэй дунда эрдэм һуралсал бултанай хабаадалсаха ба түлбэригүй байха аргатай байхаар хангагдадаг.

3. Гүрэнэй гү, али муниципальна эрдэм һуралсалай эмхи зургаануудта ба предприятинуудта конкурс гаража түлбэригүй дээдэ эрдэмтэй болохо эрхэ хүн бүхэндэ олгогдодог.

4. Хүн бүхэн гол юрэнхы эрдэмтэй болохо ёһотой. Түрэлхид гү, али тэдэниие һэлгэһэн зон үхибүүдэйнгээ гол юрэнхы эрдэмтэй болохо ябадалыень хангадаг.

5. Федеральна гүрэнэй эрдэм һуралсалай нэгэн ниитэ гурим Россин Федераци тогтоодог, эрдэм һуралсалай ба өөрөө һуралгын элдэб түхэл янзануудые дэмжэн хүргөөдэг.

Статья 44.

1. Литературна, уран зохёолой, эрдэмэй, техническэ болон бусад янзын зохёолнуудай ажалай, багшалалгын сүлөө хүн бүхэндэ лаб хангагдадаг. Оюун бодолой баялиг хууляар хамгаалагдадаг.

2. Хүн бүхэн соёлой ажабайдалда хабаадаха ба соёлой эмхи зургаануудые хэрэглэхэ, соёлой баялигуудые эдлэхэ эрхэтэй.

3. Хүн бүхэн түүхын ба соёлой баялигуудые бүрин бүтэн байлгаха тухай һанаата болохо, түүхын ба соёлой хүшөөнүүдые хамгаалха уялгатай.

Статья 45.

1. Россин Федерацида хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүдые ба сүлөөнүүдые гүрэнэй талаһаа хамгаалалга лаб хангагдадаг.

2. Хүн бүхэн хууляар хоригдоогүй бүхы арганууда-ые хэрэглэжэ, эрхэнүүд ба сүлөөнүүдээ хамгаалха эрхэтэй.

Статья 46.

1. Хүн бүхэндэ тэрэнэй эрхэнүүдые ба сүлөөнүүдые сүүдээр хамгаалалга лаб хангагдадаг.

2. Гүрэнэй засагай зургаануудай, өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэ нютагай гургаануудай, ниитын нэгэдэлнүүдэй ба тушаалта нюурнуудай шиидхэбэринүүд ба ябуулганууд (али ябуулга хэзгүй байһан) тушаань сүүдтэ гомдол барижа болоно.

3. Хуулиин ёһоор хамгаалха гүрэн доторхи бүхы арга хэрэгсэлнүүдэй хэрэглэгдээд байгаа һаа, Россин Федерацинин улаасхоорондын хэлсээнүүдтэй тааралдуулан, хүнэй эрхэнүүд ба сүлөөнүүдые хамгаалха талаар хүн бүхэн гүрэнүүд хоорондын зургаануудта хандаха эрхэтэй.

Статья 47.

1. Хууляар хараалагдаһан сүүдтэ ба судьягаар хүнэй хэрэгые хаража үзэхэ эрхыень хэншье хаһаха аргагүй.

2. Аюулта ябадал гаргаһанай түлөө зэмэлэгдэжэ байһан хүн федеральна хууляар хараалагдаһан ушарнуудта присяжна заседательнуудай хабаадалгатайгаар сүүдлүүлхэ эрхэтэй.

Статья 48.

1. Хүн бүхэндэ юридическэ һайн мэргэжэлтэй туһаламжа абаха эрхэ лаб хангададаг. Хууляар хараалагдаһан ушарнуудта юридическэ туһаламжа түлөөһэгүйгөөр үзүүлэгдэдэг.

2. Баригдаһан, хаагдаһан, аюулта ябадал гаргаа гэжэ зэмэлэгдэһэн хүн бүхэн баригдаһан, хаагдаһан гү, али зэмэлэгдэһэн сагаа хойшо адвокадай (хамгаалагшын) туһаламжа хэрэглэхэ эрхэтэй.

Статья 49.

1. Федеральна хууляар хараалагдаһан гуримай ёһоор зэмынгээ гэршэлэгдээдүй ба сүүдэй шидхэбэрэр хуулита хүсэндөө ороо гэжэ тодорхойлогдоодүй байхадань, гэмтэ ябадал хэзгэжэ зэмэлэгдэһэн хүн зэмэгүйдэ тоологдодог.

2. Зэмэлэгдэһэн хүн зэмэгүй байһанаа гэршэлхэ уялгатай.

3. Хүнэй зэмэтэй байһанда маргаһан ушарнуудые зэмэлэгдэһэн хүнэй аша туһада тоологдохо.

Статья 50.

1. Нэгэл гэмтэ ябадалай түлөө хэншье хоёрдохнёо сүүдлүүлхэ ёһогүй.

2. Сүүдэй ёһо гурим бэелүүлхэ үедэ федеральна хуули эбдэжэ абаһан гэршэнүүд хэрэглэгдэхэ ёһогүй.

3. Гэмтэ ябадалай түлөө сүүдлүүлһэн хүн бүхэн федеральна хуулиин ёһоор тодорхойлогдоһон гуримаар дээдын хэмжээнэй сүүдтэ хэрэгээ дахин харуулха, мүн зэмыень сагааруулха гү, али зөөлэрүүлхэ тухай гуйха эрхэтэй.

Статья 51.

1. Өөртөө, хани нүхэртөө ба дүтынгөө түрэлхидтэ харша гэршэнүүдые хэншье үгэхэ уялгагүй. Дүтынь хүнүүдые федеральна хуули тодорхойлдог.

2. Гэршэнүүдые үгэхэ уялганууда-һаа сүлөөлэгдэхэ бусад ушарнуудые федеральна хуули тодорхойлхо арга-тай.

Статья 52.

Гэмтэ ябадалнуудһаа болон засаг хэтэрүүлһэнһээ хохидоһон хүнүүдэй эрхые хуули хамгаалдаг. Хохидогшодто сүүдэй ёһо гурим хэрэглэхэ болон хохидолоо тэхэрюулхэ эрхэ гүрэн хангадаг.

Статья 53.

Гүрэнэй засагай зургаануудай гү, али тэдэнэй тушаалта нюуриуудай хуули буса ябуулганууда-ар (али ябуулга хэзгүй байһанһаань) тохёолдуулагдаһан хохидолые хүн бүхэн гүрэнэй талаһаа тэхэрюулхэ эрхэтэй.

Статья 54.

1. Харюусалга тодорхойлдог гү, али хэнээлтэ шанга болгодог хуули урдахи хэрэгүүдтэ хабаагүй байдаг.

2. Үйлэ хэрэгэй бэелүүлэгдэжэ байха үедэ эмхи гурим эбдэнэ гэжэ тоологдоогүй һаань, хэншье тэрэнэй түлөө харюусаха ёһогүй. Эмхи гурим эбдэнэн-й һүүлээр тэрэнэй түлөө харюусалгын болюулагдаһан гү, али зөөлэрүүлэгдэнэн байгаа һаань, шэнэ хуули хэрэглэгдэдэг.

Статья 55.

1. Россин Федерацинин Конституци соо тоологдоһон гол эрхэнүүд ба сүлөөнүүдые хүнэй ба эрхэтэнэй олоной дунда мэдэрэгдэнэн бусад эрхэнүүд ба сүлөөнүүдые арсаһан гү, али бага болгоһон удхатай гээд ойлгохо ёһогүй.

2. Хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүдые ба сүлөөнүүдые болюулһан гү, али бага болгоһон хуулинуд Россин Федерацида хэблэн гаргагдаха ёһогүй.

3. Конституцинин байгуулалтын үндэһэн һуурине, сэхэ сэбэр ябадалые, элүүр энхые, бусад хүнүүдэй эрхэнүүдые ба хуулита ашаг урые хамгаалха, ороной обороные ба гүрэнэй аюулгүйе хангаха зорилгонуудаар хэрэгтэй хэмжээн соонь лэ федеральна хуули хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүдые болон сүлөөнүүдые хизаарлаха аргатай.

Статья 56.

1. Федеральна конституционно хуулитай тааралдуулан, эрхэтэдэй аюулгүйе хангахын ба Конституционно байгуулалтые хамгаалхын тула онсо байдалай эрхэ байдалда хүсэндөө байха болзорыень ба хэрэглэгдэхэ газарыень заагаад, эрхэнүүд болон сүлөөнүүдые зарим тэды хизаарлажа болоно.

2. Федеральна конституционно хуулин тодорхойлһон гуримаар Россин Федерацинин бүхы газар дэбисхэр дээрэ ба тэрэнэй зарим нютагуудта онсо байдал соносхожо болоно.

3. Россин Федерацинин Конституцинин 20, 21, 23 (I-дэхи хуби), 24, 28, 34 (I-дэхи хуби), 40 (I-дэхи хуби), 46—54 статьянуудаар хараалагдаһан эрхэнүүд болон сүлөөнүүд хизаарлагдадаггүй.

Статья 57.

Хууляар тодорхойлогдоһон налог болон татабаринуудые хүн бүхэн түлэхэ уялгатай. Шэнэ налогуудые тодорхойлһон гү, али налог түлэгшэдэй байдал улам муу болгоһон хуулинуд урдахи хэрэгүүдтэ хабаагүй байдаг.

Статья 58.

1. Хүн бүхэн байгаалине болон оршон тойронхиёо хамгаалха, байгаалиин баллигуудта гамтайгаар хандаха уялгатай.

Статья 59.

1. Эсэгэ ороноо хамгаалха гээшэ Россин Федерацинин эрхэтэнэй уялга мүн.

2. Россин Федерацинин эрхэтэн федеральна хуулитай тааралдуулан, сэрэгэй алба хэдэг.

3. Россин Федерацинин эрхэтэнэй хараа бодолойнгоо гү, али шажан мүргэлэйнгөө талаар сэрэгэй албанда ябаха ёһогүй байгаа һаань, мүн федеральна хууляар тодорхойлогдоһон бусад ушарнуудта сэрэгэй албанай орондо граждан бусад албанда ябаха эрхэтэй.

Бүлэг 3. Федеральна байгуулалта

Статья 65.

1. Россин Федерацинин бүридэлдэ Россин Федерацинин удаадахи субъектнүүд ороно гэбэл: Адыгей Республика (Адыгей), Алтай Республика, Башкортостан Республика, Буряад Республика, Дагестан Республика, Ингушай Республика, Кабардино-Балкарай Республика, Хальмаг Республика—Хальмг Тангч, Карачаево-Черкесскэ Республика, Карелиин Республика, Коми Республика, Марий Эл Республика, Мордови Республика, Саха (Яхад) Республика, Хойто-Осети Республика, Татарстан Республика (Татарстан), Тыва Республика, Удмуртиин Республика, Хакасиин Республика, Чеченэй Республика, Чувашай Республика — Чаваш Республики;

Алтайн хизаар, Краснодарай хизаар, Красноярай хизаар, Приморийн хизаар, Ставрополинн хизаар, Хабаровска хизаар;

Амарай область, Архангельска область, Астраханска область, Белгородско область, Брянска область, Владимирска область, Волгоградска область, Вологодско область, Воронежско область, Ивановска область, Эрхүүгэй область, Калининградска область, Калужска область, Камчаткын область, Кемеровэй область, Кировскэ область, Костромской область, Курганска область, Курска область, Ленинградска область, Липецкэ область, Магаданска область, Московско область, Мурманска область, Нижегородско область, Новгородскэ область, Новосибирскэ область, Омско область, Оренбургска область, Орловско область, Пензенскэ область, Пермскэ область, Псковско область, Ростовско область, Рязанска область, Самарска область, Саратовска область, Сахалинай область, Свердловско область, Смоленскэ область, Тамбовска область, Тверскэ область, Томско область, Тульска область, Тюменскэ область, Ульяновска область, Челябинска область, Шэтын область, Ярославска область;

Москва, Санкт-Петербург — федеральна удха шанартай хотонуд;

Еврейн автономито область;

Агын Буряадай автономито округ, Коми-Пермяцкэ автономито округ, Корякска автономито округ, Ненецкэ автономито округ, Таймырай (Долгано-Ненецкэ) автономито округ, Усть-Ордын Буряадай автономито округ, Ханты-Мансиин автономито округ, Чукоткын автономито округ, Эвенкийскэ автономито округ, Ямало-Ненецкэ автономито округ.

2. Федеральна конституционно хуулиин тодорхойлһон гуримаар шэнэ субъектые Россин Федерацида абадаг болон тэрэнэй бүридэлдэ оруулдаг.

Статья 66.

1. Республикын статус Россин Федерацинин Конституцыар ба республикын Конституцыар тодорхойлогдодог.

2. Хизаарай, областиин, федеральна удха шанартай городой, автономито областиин, автономито округой статус Россин Федерацинин Конституцыар, Россин Федерацинин зохихо субъектын хуули гаргадаг (түлөөлэлгэтэ) зургаанаар баталан абтаһан хизаарай, областиин, федеральна удха шанартай городой, автономито областиин, автономито округой уставаар тодорхойлогдодог.

3. Автономито областиин, автономито округой хуули гаргадаг ба гүйсэдхэхы засагай зургаануудай зуршалалгаар автономито область, автономито округ тухай федеральна хуули баталан абтажа болохо.

4. Хизаарай гү, али областиин бүридэлдэ ородог автономито округуудай хараалаануд федеральна хууляар, мүн автономито округой гүрэнэй засагай зургаануудай, зохихо хизаарай гү, али областиин гүрэнэй засагай зургаануудай хоорондохи договороор гуримшуулагдажа болохо.

5. Федеральна конституционно хуулитай зохилдуулагдан, Россин Федерацинин ба Россин Федерацинин субъектын зубшөөлөөр Россин Федерацинин субъектын статус хубилагдажа болохо.

Статья 67.

1. Россин Федерацинин тэзар дайдын бүридэлдэ субъектнүүдэйнь газар дайдагол мүрэнүүд, тэрээнэ хаа баатай уһан далай, дээгүүрхи агаарай дайда ородог.

2. Россин Федераци бүрин эрхэтэй юм. Федеральна хууляар ба уласхоорондын эрхын дүримүүдээр тогтоогдоһон гуримаар Россин Федерацинин эрье шадарай далайн дайда дээрээ онсо экономическа зонодо юридическэ эрхэ бэелүүлдэг.

3. Россин Федерацинин субъектнүүдэй хоорондохи хилэнүүд тэдэнэй али-али талын зубшөөлөөр хубилагдажа болохо.

Статья 68.

1. Россин Федерацинин бүхы газар дайда дээрэ ородог хэлэн гүрэнэй хэлэн болодог.

2. Республикануд өөрынгөө гүрэнэй хэлэнүүдые тогтоохо эрхэтэй. Гүрэнэй засагай зургаануудта, өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын нютагай зургаануудта, республикануудай гүрэнэй эмхи зургаануудта Россин Федерацинин гүрэнэй хэлэнэй хажуугаар тэдэнэр хэрэглэгдэдэг.

3. Түрэлхи хэлэе сахиха, үлөөхэ, тэрэниие шудалха ба хүргөөхэ эрхэ Россин Федераци бүхы градуудта хангадаг.

Статья 69.

Уласхоорондын эрхын бултанда мэдэрэгдэнэн годөөнууд ба тогтоогдоһон гуримаар дүримүүдэй ёһоор үсөөн тоото үндэнэн арадуудай эрхэнүүдые Россин Федерацинин лаб хангадаг.

Статья 70.

1. Россин Федерацинин гүрэнэй туг, герб ба гимн, тэдэнэй найруулга, хуулитаар хэрэглэхэ гурим федеральна конституционно хууляар тогтоогдодог.

2. Москва хото Россин Федерацинин ниислэл болоно. Ниислэлэй статус федеральна хууляар тогтоогдодог.

Статья 71.

Россин Федерацинин мэдэлдэ байдаг гэбэл:

а) Россин Федерацинин Конституцинин ба федеральна хуулинуудые баталан абаха ба хубилаха, тэдэниие сахилгын хойноһоо хиналта;

б) Россин Федерацинин федеративна байгууламжа ба газар дайда;

в) хүнэй ба эрхэтэнэй эрхэнүүдые ба сүлөөнүүдые гуримшуулга ба хамгаалга; Россин Федерацинин эрхэтэй байлга; үсөөн тоото арад үндэнэтэдэй эрхэнүүдые гуримшуулга ба хамгаалга;

г) хуули гаргадаг, гүйсэдхэхы ба сүүдэй засагай федеральна зургаануудай гуримые, тэдэнэй эмхидхэлэй ба ажал ябуулгын гуримые тогтоолго; гүрэнэй засагай федеральна зургаануудые бүридхэлгэ;

д) гүрэнэй федеральна зөөри ба тэрэниие эрхилэлгэ;

е) Россин Федерацинин гүрэнэй федеральна политикые үндэнэ тогтоолго ба экономическа, экологическа, социальна, соёлой ба национальна хүргэлтын талаар федеральна программануудые;

ж) ниитэ нэгэн дэлгүүрэй хуулинин үндэнэ һуурие тогтоолго; мүнгэн зөөриин, валютна, үрьһаламжтай, мүн муужанай гуримшуулга; федеральна экономическа банууд, тэрэ тоодо федеральна банкнуудые;

з) федеральна бюджет, федеральна налогуудта ба табаринуудые; регионалнуудые хүргэлтын федеральна жанууд;

и) федеральна элшэ хүрэ-нэй системэнүүд, ядерна шэ хүсэн, бутардаг материалнуудые; федеральна транспорт, зам харилсаан, мэдээсэл ба хэлхээ холбоон; эрдэм буулиндахи ажал ябуулга;

к) Россин Федерацинин даадын политика ба хоорондын харилсаанууд; Россин Федерацинин улаасхоорондын договорнуудые; даадын ба амгалан тайбан байдалые асуудалнуудые;

л) Россин Федерацинин даадын экономическа хамтын саануудые;

м) обороно ба аюулгүйдэлэй байдал; оборонно үйлэдбэрилгэ; буу зэбсэгүүдые, һомо-рэгсэлнүүдые, сэрэгэй техникэ ба сэрэгэй бусад зүйлсые хэрэгсэлнүүдые хуулиганда ба худалдан абаха гуримые; тодорхойлогдоһон; хорого ба суудые, наркотическа эдэ-нүүдые үйлэдбэрилгэ ба-дэниие хэрэглэхэ гуримые;

н) Россин Федерацинин гүрэнэй хилын, газар дайдань хабаатай уһан далайн агаарай дайдын, онсо экономическа зонын ба эрье-райнь далайн дайдын-тусые тодорхойлогдоһон хамгаалалга;

о) сүүдэй байгууламжа; прокуратура; уголовно, уголовно-процессуальна ба уголовно-гүйсэдхэхы хуулинисти ба үршөөлгэ; эрэ-нэй, эрхэтэнэй-процессуальна ба арбитражно-процессуальна хуули; оюун бодолой баялигые хууляар гуримшуулга;

п) федеральна коллегино эрхэ;

р) метеорологическа ба нэгэн ниитэ гуримууд, клонууд, метрическэ систем ба саг тоолон гаргалга; геодези ба картографи; геологическа объектнүүдые; статистическэ бүрнүүд; статистическэ бүрнүүд багша.

РОВАП сугглуулгаарнаа.

ТОЛИЙ

ЭНЭ ХУУДАҺАНДАМНАЙ:

- Тоонто дайдаарнай
- Уран шүлэгэй долгин дээрэ
- Аман үгын абдарһаа

Николай ШАБАЕВ

ХАРИЖА НЭГЭТЭ...

Хадышье жэл үнгэрооб даа,
мэдэхэгүйш,
Харижа нэгэтэ бусаа һэм даа
нютагтаа.
Набша намаа шарлжад байгаа
тойрожо,
Наран дандаа—намжар хаһа
байгаал һэн.
Хара багаһаа халтиржа наадаһан
добохондоо
Хагдаржа захалһан ногоон дээрэнь
забилжа,
Хадын ташалан хаймадан хаража
уярһаар,
Хамта хэнжэһэн нүхэдөө дүрдан
һуугаа һэм.
Ажабайдал яагаш жэгтэй адлиб
гэхээр:
Алтан наран гарадаг зүгһөө
мандаһаар.
Агтын түбэрөөн ажалай соло
дуудаһаар,
Айл зонойм байшан гэрнүүд
ургаһаар...
Хадын өгсэ ташалан уруу
зурыгаад
Ханха харгы сарьн болоод
хурылаа.
Хүнгэн шаргаар эхин дээрэһээнь
шуюулаад,
Хүгтэйхэн даа, хорёо тулажа
тогтохош.
Үнгын олон шаргануудһаа
түрүүлдэг,
Үлүү гарама нэгэн бии һэн,
уридладаг.
Удэр бүрнин боосоон отол
тэрээнэй—
Үбгэн Гармын уралһан
үргөдэйхэн бэлэй лэ...
Наадан тархиш һамаргаа, ямар
гайтайб.
Наран ороод бүрыбэ: наанаш
хэм даа?
Бурхан зайлуул! Эжымни.
Бургааһатай хэбэртэй...
Бушуу таран гүйлдэһөөр бусаа хабди
гэрнүүдтээ...
Хагдаржа захалһан ногоон дээрэнь
добынгоо,
Холын бодол уудалан һуунаб,
забилжа.
Холшор тэрэ үемнайшье,
хөөрхы даа,
Хэззэ һэм даа, байгаал юм һэн
гээбы даа.
Угтааш минии хараагүй улаан сурба
Угаа хөөрхэн хүүгэд тойроод,
хамаагүй,
Халташ намһаа хэмшээрхэнгүй,
шолмонууд,
—«Хэмнай хаб даа?»—гэһэндэл
дуугайхануд өгсобод.
Хөөрхэн хүүгэд, танай гүлмэр
нюдэд соо
Холын тэрэ балшар наһаяа уншаваб.
Хасар, хамар, нюдэд гээшэнь
гайтайхан—
Хамта үдэһэн хүбүүдэймин
шарайнууд.
Балшар наһаяа дахин нэгэ
золгохо,
Баабайн тоонтодо бусажа ерээд
һуунаб даа.
Бэлшээрнһээ үнеэд субажа
захалба.
Баруун хадын һүүдэр намда
тулаба даа.
Халюухайһаа хазаар морнтод
харагдаад,
Хатаргалдан, хажуудамни дүтэлбэд.
«Сайхан байнат гэнайхин?»
«Манай тайбан».
Саана, наана гэлдэһээр сагнайш
нилээд үнгэрбэ.
Хагдаржа захалһан ногоотойхон
дободо
Хурдан морндой жолоо барин
забилжа,
Холшор наһаяа дурдан, дурдан
яаралгүй
Хушуу холбон хөөрөө дэлгэн
һуунабди...
Орохо наран ошоо үни галабта,
Орой болоо. Айлнууд дэнгээ
носооно.
«Отол мэгдүү ябагшаш. Ороод
мандаа бусаарай!»,—
Олон һайхан нүхэдни уряал табяад
мордобод...

НЮТАГАЙНГАА ҮРЭЖЭЛ ҺЭРГЭЭЕ

Зунай тэнгээр, намар тээшэ дүтын бэлшээринүүдэй эдинсэ муудажа, үнеэдэй үдэшэ, үглөөнэй субаса ута болон саашалжал байха. Тингэжэ дүтын полинуудай талха таряанай абтажа, посхоодой нөөгдэтэр, һаамхай үнеэдэй бэлшээрини сагай хахадынь шахуу харгыдань гаража, һу һаамай хэмжээн унадаг, хэрүүл шуунан гарадаг лэ байһан ха юм.

Урдань дүрбэ, табан һаалишадай, далаад малтай һаалини фермэнүүд холо, ойрын нуга голнуудай эхи, захаар үбэлжэжэ, хээрын тушга хагданда хабар, намартаа атарлан бэлшэдэг бэлэйл. Мал гэшэ хээрэ холын бэлшээридэ байралхадаа тэндэхи газарайнгаа хүрьнэ хүдэлгэн зайжа, үтэжүүлжэ ябадаг үйлэтэй байгаа.

Миний мэдэхээр нютагаймни Бүтүүгэй голой эхин холын хүбөө газарнуудай хэдэн зуун гектар эдинсэтэй хабар, намарай бэлшээринүүд хорн гаран, жэлдэ ээзгүй байна. Нютагаймнай ажахы нэгэ хэдэн жэлдэ хүбшын гүн соо, Шаглада, зунай бэлшээри эрхилбэшье, һоно батаганаһаа үхэр малаа хожороо̀һон гэдэг.

Юрэдөөл, хүбшэ хүбөөгэй малай үбэлжөөнэй буусануудзунай сагта хилганата хяатал нөгоогоор халюурдаг хаража байхадаа «олон тарбаган нобшодоо хүрэхэгүй» гэдэг арадай сэсэн үгэ ээзлүүдгүй һанагдадаг. Хамагые хамтаруулха, нинлүүлхэ, томодхохо... Хэрэгтэй байгаа гэшэ гү, тнимэл һаа? Юрэдөө, тэрэ табн гаран онуудаар, түрүүшын дуугаар томодхогдоһон олонхи колхозууд хүсэ шадалаа түрүүшээр ямар юумэндэ гаргашалаа гэшэ һэм гэжэ һанаяа. Хамтаржа хүсэтэй болобоби, эдлэжэ элдүүрилхэ 'газарнай уйтадаба гээд хэдэн зуун жэлэйнгээ улайр ехэ намагуудые хатаажа, ургаса ногоо абадаг болохоор аашалалдаа. Намагуудайнгаа уһа һубаг ханаабуудаар шабхан гэнээнь, үбсүү тулама болдогууд гаража орээ, оёоройнь хүлэрэ-торфын хатахада, уһа голнууд шэргэжэ захалаа, ойн түймэрнүүд хүлэрэдэ ороод олошороо һэн.

Аймагуудай хамтарал үни болонгүй тараагдаа һааб даа. Анхандаа һайхан байгаалитай, нэлэнхы бэлшээритэй нютагуудаа орхижо гэхэ гү, али угайнгаа буусын үрэжэлһөө холодон гурба, дүрбэн артель колхозуудай нэгэ газарта. нэбшыжэ сугларад байхань хэр гэжэб? 3—4 модон соо һунаһан тиимэ колхоз, совхозой түбэй гуталаа элдин соо хүнхэр хүнды голнуудаар таба зургаатараа тарэжа һуурижаһан үбэлжоонүүд, талын сэнгэлагтэ мүн лэ таруугаар түхеэрэгдэһэн малай зуһаланнууд хоһороо һэн. Ажахынгаа түб шадар «шэнэ ёһоор» эмхидхэгдэһэн томодхогдоһон фермэнүүдһээ һаалини малнууд һубаржа, бэлшээри һурин шэглэхэл даа.

Зунай тэнгээр, намар тээшэ дүтын бэлшээринүүдэй эдинсэ муудажа, үнеэдэй үдэшэ, үглөөнэй субаса ута болон саашалжал байха. Тингэжэ дүтын полинуудай талха таряанай абтажа, посхоодой нөөгдэтэр, һаамхай үнеэдэй бэлшээрини сагай хахадынь шахуу харгыдань гаража, һу һаамай хэмжээн унадаг, хэрүүл шуунан гарадаг лэ байһан ха юм.

Урдань дүрбэ, табан һаалишадай, далаад малтай һаалини фермэнүүд холо, ойрын нуга голнуудай эхи, захаар үбэлжэжэ, хээрын тушга хагданда хабар, намартаа атарлан бэлшэдэг бэлэйл. Мал гэшэ хээрэ холын бэлшээридэ байралхадаа тэндэхи газарайнгаа хүрьнэ хүдэлгэн зайжа, үтэжүүлжэ ябадаг үйлэтэй байгаа.

Миний мэдэхээр нютагаймни Бүтүүгэй голой эхин холын хүбөө газарнуудай хэдэн зуун гектар эдинсэтэй хабар, намарай бэлшээринүүд хорн гаран, жэлдэ ээзгүй байна. Нютагаймнай ажахы нэгэ хэдэн жэлдэ хүбшын гүн соо, Шаглада, зунай бэлшээри эрхилбэшье, һоно батаганаһаа үхэр малаа хожороо̀һон гэдэг.

Юрэдөөл, хүбшэ хүбөөгэй малай үбэлжөөнэй буусануудзунай сагта хилганата хяатал нөгоогоор халюурдаг байгаал даа. Тэрэнние мүнөөнэйхидэл тракторай косилкаар хирбээд гарадаг бэшэ, харин тэрэ буусын һаалишад ооһэдөө үглөө, үдэшынгөө һаамай дунда зуһаланһаа хорёод модон соо ябажа, гараараа боро хүрьнөөрнь хюһан сабшадаг байгаа.

Мүнөө үеынгөө хүдөө нютагуудай ажабайдал үзэжэ хоёо болиһон тэрэ үеын ёһо хадаа эдир үетэнние хара багаһаань эхэ һайхан байгаалиһаань, һүүлэй һүүлдэ малша, таряаша ажалшадые үрэжэлтэ газарһаань холодуулһан ябадал байгаа.

Алташа, мүнгэшэ дархан гү, али уран зураша хүн янза бүрииннгөө зэр зэмсэгүүдые, шэрэ, бинрэнүүдые гар дорохоноо баряад үнэтэ бүтээлнүүдээ бодомжотой түбшэнөөр бүтээжэ байдаг ха юм. Тэрээн мэтэ хүдөө нютагайнгаа ажалша хүн эхэ байгаалиингаа оршон соо газар, уһаяа гартаа абаад, орон нютагайнгаа эхин хэрэглэмжын хэшэг-бүтээл дэлбэрүүлхэ жэшээтэй.

Мүнөөнэй хэмжээгээр «багa тосхон» гэгдэмээр манай нютагай хүдөө ажахын артель, табяад онуудаар яһалал поглихон бээ даанхай ажахы байгаа гэшэ. Мориной таха, хадааһа, таряа талханай, үбһэ хулһанай морни машинын шүрэб шүпхэһөө эхилээд, бултыень хүүдинсэдээ хэдэг байгаа. Өөрын заахан электростанцитай һэн тула багахан пилорамашье хүдэлгэгдэжэ, харша, хушалтын хамаг хабтагайн зүйлнүүд бэлдэгдэдэг, мори унаагай зэр эмсэг хадаха шэдэхэ; тэргэ шарга дархалха; хүүдинсын сог бэлдэхэ, тэргын дабирхай пэрэй ямаршье хүдэлмэри хэжэ шадаха һэн тула ажахымнай хара хубияа хаагаад лэ, үшөө тнихэдэ уһан, гал тээрмэтэй, тосхон соогоо дамжуулга хэхэ аргатай радиостанцитай байша һэн.

Колхозой түбтэ ажаһуудаг хүдэлмэришэ хүн ажалай тэргэ, шаргатай өөрын даашын моритой һэн тула хүдөө хээрнгээ хүдэлмэриһөө бусахадаа хубиингаа үбһэ, түлсэ ябууд асаржа байдаг һэн.

Мүнөө «дэлгүүрэй экономико» гээшын годоржо эдинхэ, эдлэхэ бүхы юумэнэй (түлишэ, тоһон хүрэтэр) үнэ сэнгэй дээшэлжэл байхада, тэрэ холынгоо бага тосхоной хүгжэлтын үеын байдал һуудалые сэдьхэн дурсанаб. Юундэб гэхэдэ, мори упаагай хүсөөр хүдэлмэришэ хүнүүдэй хүсэл жүдхэмжөөр тэрэ үеымнай ажабайдал лэбшэнхэй һэн тула арьбан шанартай, мартагдашагүй удхатай гээшэл ха.

Улад зомнай эхэ нютагайнгаа үрэжэлые нэргээхын тула залуу үетэнөө хүдөө хээрын хүдэлмэридэ дадхаажа, «ажал хэһэн—ама тоһодохо» гэһэн арадайнгаа урдын үгын удые ухамайлуулан, ажабайдалайнь эхин түрүүшын заршам болгохо зэргэтэй.

Б. ЖАНЧИПОВ.

...Н ГАРТАЙ, ...А ХЭЛЭТЭЙ

...ймагай нойгоо урдын аман үгэнүүдые, мүнөөнэй залуу үетэндэ заамуулан хоорэжэ, тараажа байдаг. Мүн аймагайнгаа «Шэнэ Саяан» газетэдэ шулэг, үльгэр, онтохо, оньһон хоноо үгэ, таабаринуудые хэблүүлдэг юм. Уран гартай, хурса хэлэтэй, мүнөө үеын политикаар һонирхоно байдаг Дарн Сыреновнагай суглуулбариһаа хэдэн зүйл «Бурлад үнэнэй» ушаг...

Ульяна БАЛДАНОВА.

НЭГЭТЭ

Тэрэ хүн баярлаһандаа нигэжэ хэлэбэ:

— Нимэ һайн һанаатай, сагаан сэдьхэлтэй хүнэй улад зонинь золтой жаргалтай байха ёһотой. Ямаршье муу үйлэдэ, дайнай хүл хүлгөөндэ абтаашье һаа, бурхан абарха ёһотой,— гэжэ хэлэһэн байгаа.

Үнэхөөрөөшье, үнгэрһэн дайнай үедэ манайхнд илажа гараа бэлэй.

...ДАЙ ҮГЭҺӨӨ

Урданай зон нигэжэ урдшалан хэлэһэн байгаа:

— Хин хаяада дуугарха.

— Хин гал носохо.

— Түмэр хушуутай шуубун нидэхэ.

Нэгэдэхинь — радио болоно. Хоёрдохинь — лампочка болоно. Гурбадахинь — самолёт болоно.

* * *

Галай нинньшье үгы, үмдэһэнинньшье үгы.

Галуун ябабал, дуутай, хүн ябабал, нэрэтэй.

Уран хүнэй хурган хурдан, ухаатай хүнэй үгэ сэсэн.

...данай дуунууд

...ю̀м?

...хоморто
...дахань
...хайшаа юм?
...ан утаһаар
...юулхань
...ншаа юм?
...ньи
...ншаландаа
...дахань
...ншаа юм?
...лсна
...шэхэн аад,
...нагүй
...йшаа юм?

Гээшэб?

Сусаа бэшэ энэ морни
Сула юундэ галгина
гээшэб?
Сохомноо бэшэ энэ нүхэр
Шооложо юундэ хэлсэнэ
гээшэб?
Эсэ бэшэ энэ морни
Нитэрээ юундэ галгина
гээшэб?
Эрез бэшэ энэ нүхэр
Нитэрээ юундэ хэлсэнэ
гээшэб?

...агай Нарһатада ажаһуудаг багша.

Х. ХАЛХАРОВАЙ сутлуулбариһаа.

РЕВОЛЮЦИИН АРХИВҺАА. Бурлад ороной суута малшадай нэгэн. Зэдын аймагай Борьёогой совхозой алдарта хонишон Социалис Ажалай Герой, СССР-эй Гүрэнэй шангай лауреат, Бурядай АССР-эй Верховно Совет-дэй хэдэн зарлалай депутат ябаһан Гасаран Лубсанович Рабдаев олон жэлдэ совет гүрэнэй солото хонишодой нэгэн гэгдэнэн юм.

Республисынгаа эрхим хонишодой жэл бүрнин тоосооте мүрысөөнүүдэ Гасаран Лубсановичай эрхилдэг эхэ хонидой отарын бүхы баримтануудаараа оройлон түрүүлдэг байһыень Бурядай ажалшад һайн һанадаг байха.

Гасаран Лубсанович наһанайнгаа нүхэртэй арбан үхибүүдые үдхэжэ, ажалша бэрхээр хүмүүжүүлэ, ажабайдалайнь замда гаргаа. Нэгэтэ зунай зулы һайхан үдэр Рабдаевтан зуһаланһаа холо бэшэ, Зэдэ голойнгоо эрьедэ үхибүүдээрээ амаржа, зураа дуутай һууһыень зураг дээрэ харанат.

ХОДЖА НАСРЕДДИН ТУХАЙ ХӨӨРӨӨНҮҮДҺЭЭ

ТЫКВЫН ТАРХИ

Үйлсөөр томо чалма тархидаа угланһан имам ябажа ябаба. Насреддинэй тоомоо таһарха дуранинь хүроод, чалма руунь шулуугаар шэдэбэ. Тезд шулуунинь духадань буушаба.

Ехээр сухалдаһан имам Насреддинние баряад, казнда (судьяда) абаашаба.

— Эй муу хүбүүн! Хүндэтэ имам руу юундэ шулуугаар шэдээбши?

— Хулисэгты, хүндэтэ аханар. Чалмаень хараад, тархинь түмэрөөр хэгдэһэн бэшэ юм аабза гэжэ һанааб. Шалгаха гэжэ шулуудаа һэм. Имамай тархини түмэр бэшэ, харин тыквээр хэгдэһэн байхадань, яаха болонобѝб?

ТУҺАЛЖА ШАДАХАГҮИБ

Эхэ нютагынь болохо Сиврихисарһаа Акшехир хүрэтэр Ходжагай ерээд ябахадань, муэдзин минарет дээрэ гаранхай һүзэгтэйшүүлые бурханда мүргэгты гээд үрялаан байба.

— Яаха гээшэбибээ, ахатан? Гэшүүһэгүй модон дээрэ гараад байхадашни, хайнан гээд туһалха хүнбиб?— гэжэ дорохоонь Ходжа хашхарба.

НАСРЕДДИНЭЙ НАГАСЫН БАСАГАН

Нагасынь басага Насреддиндэ хадамда үгэхэ гэлсэбэ. Тезд баян хүрьгэн олдоод, Насреддиндэ арсаба. Гурбан жэл болоод, тэрэ басаганайнь үбгэн гэнтэ наһа бараба. Насреддин һамгандань ошоод, нигэжэ хэлэбэ:

— Нажда шамайе һамган болгожо үгөөгүйнь һайн байна даа. Аллах мэдэг! Үгы һаа, шинии үбгэнэй орондо би наһа барашоод байха һэн хаб.

ҮШӨӨ ХОЖОМ БЭШЭ

Афандине наадалха һаанаатайгаар нэгэ үбгэн тэрээндэ нигэжэ хэлэбэ:

— Шинии эхын наһа барахаааниинь хайратай байна. Үгы һаань, тэрээнниешни һамга абаад, шамайе хүбүүмни гэхэ байгаалби.

— Тезд мүнөөшье хожом бэшэ бшуу,—гээд Афанди урдаһаань харюусаба.

— Юундэ нигэжэ тоолоношо̀?—гэжэ шоглоошо үбгэниинь мэгдэшэбэ.

— Юрэл ааб даа. Өөрынгөө басага намда һамган болгожо үгэгты. Тинхэдэтнай хүбүүнтнай болонол аабзаб.

ЭХЭНЭРЭЙ НАҺАН

Бүри залуу ябахадаа, намга абаха һанаатайб гэжэ Молла эгэшэдээ нэгэтэ хэлэбэ ха. Тэрэнь нилээн удаа.хан бэдэрээд, нэгэ басага яһала олобо.

Тинхэдэнь, Молла эгэшэһээ нигэжэ асууба:

— Зай, яахаб. Юрэдөө, хэлэлшни: тэрэ басаганшни хэдытэй юм, юрэдөө?

— Гайхалтай юм аабза, зүгөөр һурахадамни, мэдэхэгүйб гээл. Харахада, яһала залуул даа.

— Үгы. Тиимэ һаа, тэрэшни намда хэрэггүй,— гээд Молла таһа арсаба.

— Юундэ?—гээд эгэшэнь гайхашаба.

— Тэрэшни нилээн наһажаал болонхой ха юм.

— Хаанаһаа мэдэхэ хүмши?

— Гуша гараһан һамгад лэ хэды наһатайбиб гээд огто мэдэхэгүй мэтэ байдаг. Тэрэшни нигэжэ хэлээ хадаа гуша гаратай ха юм.

ХҮХЭ ШҮРЭПҮҮД

Афандида хоёр басагад нэгэ доро һайшаагдадаг байба. Нэгэтэ тэрэ хүхэ шүрэнүүдые абаад, хоюландань бэлэглэбэ ха.

Басагад бэе бэе тухайгаа дуулаад, хоюулан Афандида ерээд, нигэжэ асууба:

— Бидэ хоёрой хэндэ дуратай хүмши?

— Хүхэ шүрэ бэлэглээшэдээ дуратай,— гээд мэхэтэй Афанди харюусаба.

ХЭЛЭЭШЭ ТУХАЙГАА МАРТААБ

Афанди нилээн удаан һамга абажа ядаба. Калым түлэхэ зөөригүй байгаа бшуу.

Афандини дуратай байһан басаганда худа урагуудые эльгэгээб гэжэ нэгэтэ танильнь хэлэбэ ха.

Сэсэн ухаатай Афанди һанаагаа зобобо, сэдьхэлээ худэлгэбэ. Бодожо үзөөд, тэрэ танилдаа нигэжэ хэлэбэ:

— Муу юумэ хэлэжэ шадахагүйб. Ехэ сэбэр басаган, бэсэ һайнаар абажа ябадаг. Зүгөөр нэгэтэл хараа һэм: нюураа бүтлэнгүй, ороодоо танигдаагүй эрэ хүнтэй ябаал.

Тинхэдэнь:

— Һэ! Аллах одоол мэдэг. Нимэ басаган намда огто таарахагүй!— гээд танильнь голхорбо.

Тэрэ худа урагуудаа һөөргэнь бусаагаад, һамга абахаһаа арсаба.

Нэгэ хэды сагай үнгэрөөд байхадань, Афанди өөрөө тэрэ басагаяа һамга абахань гэжэ дуулаад, танильнь тон ехээр сухалдажа, Насреддинние хараажа оробо:

— Ши намайе мэхэлээш. Муул хүн байнаш даа!

— Би зүб хэлэлби. Нюураа бүтлөөгүй басаганай эрэ хүнтэй ябахыень үнэхөөрөө харда һэм. Зүгөөр бишни шамдаа хэлэхэе мартааб: тэрэ эрэ хүниинь түрэһэн эсэгэнь байгаа бшуу. Ши өөрөө огто һураагүйлши.

(«Хорин дүрбэн Насреддин» гэжэ номһоо).

СЭБЭР УҺАТА ХЭЖЭНГЭ ГОЛДО

Энэ алтан шара ута намар Загарайн, Хорнин аймагуудай үрэжэлтэй уужам талануудые һэтэлжэ, тужа дабаануудыень дабажа, удаан урасхалта Худан голоо үгсэн, түрэн урасхалта Хэжэнгэ голые хойморооринь зүбшан, нютагайнхидай зуннамарай ажалаар һонирхон, урмашан хаража, Хэжэнгын эхишэй Хөөрхэ нютаг хүрэжэ, Улаан хадын бооридэ, Сагаан-Хужартын эрьедэ хүрэбэб. Хөөрхынхид хүхюутэй, намарайнгаа ажал дүүргэнхэй, энэ үдэр болохо суглаануудта бэлдэжэ байба.

Ямар суглаануд гэшэб, яатараа нэгэ үдэр хабсараа юм гэхэдэ, хабсараашье бэшэ, һургуулинуудай директорнуудэй суглаан — һургуулида, Хэжэнгын гулваанарай зүбшэл ажаүйлэдбэрнин конторо соо болоно бээ гэжэ мэдээгүй яныазтай, нютагай ударидагшад байба.

Эндэхи дунда һургуулинн һурагшад ехэ хүхюу баяртай: уран зохёошод Ц. Номтоевтой, Ц., Цырендоржиевтай, Д. Доржогутабайтай уулзаха гэжэ байба. Энэ удэр тус нютагта үнгэргэдэхэ гурбан хэмжээ ябуулгатай ушарһандаа баярлажа, түрүүн уран зохёолшодтой уулзалгада дунда һургуулин ошожо оробоб. Бараг бэлэдхэлтэй классуудые хаража, һонирхобобди. Уулзалга эхилжэ, һурагшад хойно хойноһоо бодожо, өөһэдынгөө зохёоһон шүлэгүүдые ханхинаса уншаба.

Энэ уулзалгамнай нютагай шүлэгшэ, бүряад орон соогоо мэдэжэ болоһон, гурбан ноён хэблүүлһэн Дансаран Доржогутабайн 60 наһанай ойдо зорюулһан уулзалга хадань юбилярай олон шүлэгые һурагшад уран гоёор уншаа. Һургуулининхид «Булаг» гэжэ журналаа гарганхай, һонин выставкэ эмхидхэнхэй байжа, айлшадаа һонирхуулба. Һурагшад айлшадайнгаа үгэ һонирхон шагшаба.

Ц. Номтоев бодожо, хуушан Хөөрхэ тухай, энэ нютагтаа гараһан хүнүүд тухай, эндэхи байгаалние магтан хөөрэбэ.

Мүнөө һуража байһан шабинар ном һайнаар үзэжэ, ажалай баян дүршэл шудалжа, ерээдүй сагта Хөөрхын эзэд болохо уялгадаа һайнаар бзеэ бэлдэхые багаһаа нютагтаа дурлан, нютагаа шэмэглэн хамгаалжа, арадайнгаа ёһю заншалые һайханаар сахихые урналаад, «Буряад үнэн» газетын үүргэ тухай тогтожо, урда мэтэ ерэхэ жэлдэ олоороо захил хүүлэхые Ц. Цырендоржиев һануулба.

Д. Доржогутабай энэ һургуулинн ном уншадаг, шүлэг бичэжэ туршадаг һурагшад тухай хөөрэбэ. Айлшад-уран зохёолшод һурагшадта амжалта хүсэжэ, бэлэг номуудые барюулба.

Гонзогор Хэжэнгын бүхы гулваанар өөһэдынгөө зүбшэл-суглаа Хөөрхэһөө эхилжэ, нэн түрүүн ажабайдалтай ябажа танилсаад, Дээдэ-Хэжэнгын музей, һургуулинуудые, клуб ябажа нюдөөрөө хараад, лаб һуужа, намарай ажалай дүн гаргаа. Мүнөө үеын хүндэ байдалые яажа дабажа, арад олоноо хангажа байһан тухай, мүн ерэхэ үбэлдэ яажа бэлэдхэхэ байһан тухайгаа зүбшэн хэлсэжэ, нэгэдэһэн тобшолол гаргажа, урдаа зорилго табиба. Харахада, залуу гулваанар һууна. Эдэл һайнаар хүдэлжэ, бэрхэ хүндэ сагые бэлэхэнээр, хүнгэхөөр дабахал ха гэжэ һанажа һуугааб.

Хэжэнгынхидэй намарайнгаа ажалые эртэ дуурэжэ, урдань ороод үбэлдөө ямараар бэлдэжэ байһан тухай гулваанар суглараад, бүтэмжэтэй зүбшэл хэжэ байһаниинь һайшаалтай байба. Энэ зүблөөнда «Буряад үнэн» газетын редактор Цыдып Цырендоржиев хабаадажа, үндэһэн буряад ганса газетынгээ үүргэ тухай тогтожо, хэжэнгынхид урда мэтэ олоороо захил хүүлэхэ бээ гэжэ найдажа байһанаа мэдүүлбэ.

Захигшадай тоое урда жэлэйхинээ үсөөн болгохогүйбди гэжэ нютагай ударидагшад найдуулба. Сэбэр уһата Хэжэнгэ голдо эхинһээ шэнэ долгёор эбхэрэй харьялха шэнэ хүсэн нэмэбэл ха гэжэ һанажа һуугааб.

Сэсэн Сэнгэмнай хэнэй мууе малтажа, хэнние догоодохонь ааб гэжэ һанаа гүт? Битнай баһа һайнние обёорхо нюдэтэйб...

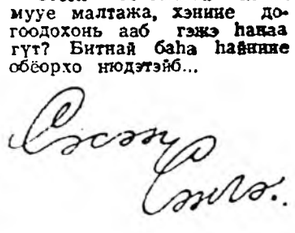

Хото, хүдөөгэй һонин

ХУУШАН АВТОМОБИЛЬНУУДАЙ ЖАГСААЛ

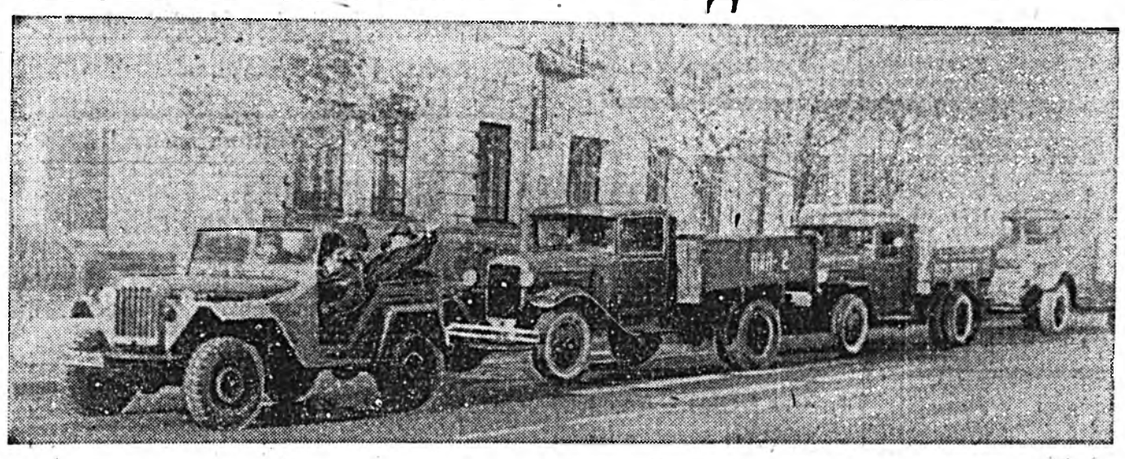

Улаан-Үдын Соведүүдэй талмай дээрэ юрэ бусын автомашинануудтабигдажа хотын болон республикын нютагуудhаа ерэhэн ажалшадые hонирхуулба. Шалтагаанинь гэхэдэ, республикын хэлхеэ холбооной управлениин автобазын эдэбхитэй хуушарhан машинануудаа суглуулжа, заhабарилжа, олоной үзэмжэдэ табидаг болоhоор үнинэй юм. Тэдэнэй дунда Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үрда тээ манай республикада ерэhэн ЗИС-5 түхэлэй машина олоной дунда hонирхол татана.

— Һүү-е харыш, энээхэн модон кабинатай машинань али заводhоо бэлэй,— гээд худөөhөө ерэhэн үбгэн хүгшэн хоёр хоёрэлдэнэ.

— Энэшни ЗИС-5 түхэлэй машина, нүгөөдэнь — полуторка ха юм. Хаанаhаа эдэнине суглуулжа, эндэ асараа гээшэб! Шадамар бэрхэл хүн эдэнине заhажа, бидэнине хужарлуулба ха юм,—гээд эдэ хоёр хөөрэлдэнэ.

Нээрээшье, хуушарhан, түмэрэй хаядаhанда тушаагдадаг эдэ машинануудые тус гаражай инженер, жолоошодой дунда аюулгүйе сахиха талаар инженер И. М. Кондратьев өгэ ороллодолго гаргажа, хуушарhан машинануудые хүл дээрэнь табижа шадаhан байна. Нүхэр Кондратьев тус гаражда инженер боложо ерэhээр тэбхэр табин жэлэй ойе тэмдэглэхэ үдэрынь дүтэлбэ.

— Гаражай машинануудай дунда миин лэ зогсожо, хура бороо, саhан шуурганда үмхиржэ байhан энэ ЗИС-5-ые түмэрэй хаядаhанда тушааха hанаатай хажуудань ерэхэдээ, гэнтэ досоомни ёг гэхэдэл болоод, «тэрэнине ябуулдаг болгоод туршаа hаа, яаха юм» гэhэн бодолдо абтаhаар, кабина соонь орожо, энэ тэрэ юумыень туршаад үзэбэб. Тиигэжэ хэдэн үдэрэй туршада носолдо носолдоhоор, хүл дээрэнь гаргаа hэм,— гэжэ Иван Матвеевич хооронэ.— Тиин удаадахи ээлжээндээ, хэдэн жэлэй туршада «амигүй» зогсодог машинынгаа мотоор хүдэлгэжэ, дүмүүхэнээр гаражhаань гаргаад, дүтэхэнүүр ябуулаад туршаа hэмди. Энээнине хараhан гаражай хүдэлмэришэдэ, жолоошод аргагүй ехээр баясаhан, гайхалдаhаншье байха.

Тэрэ гэhэнhээ хойшо гаражай ажалай ветерануудсугларжа, бэлэн болоhон хуушан машинануудаа hайндэрэй парад-жагсаалда гаргадаг болоо hэн. Эдэнэй дунда Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай жэлнүүдтэ манай сэрэгшэдтэ эгээл дуратай болоhон «ГАЗ-АА» түхэлэй машина олоной анхарал татана. Удаадахи—«ГАЗ-67», «ГАЗ-51», ЗИС-150», «Москвич-401» түхэлэй машинануудаг жагсаалда зогсоно. Хуушарhан эдэ машинануудые заhабарилха, запас частынуудые бэдэржэ олохонь бэрхэтэй hаяб даа... Гаражай жолоошод, мэргэжэлтэд республикын аймагуудаар почто зөөхэдөө гү, али юрын хэрэгээр гарахадаа, эбдэрhэн эдэ машинануудта хэрэгтэй энэ тэрэ зүйлнүүдые асардаг болоhон байгаа. Хэдэн жэлэй туршада эдэнэрээ бултыень заhабарилжа, өөрынгөө музейдэ табиха зорилго урдаа табиhан юм. Мүнөө эдэ машинануудай дунда үшөө нэгэ «Москвич-401» түхэлэй хүнгэн машина бии болобо.

— Энэ «Москвичта» 1956 ондо hуурhан хүм. Тиихэдээ Главпочтамтын начальниг-ые зөөдэг байгааб. Мүнөө почто зөөдэг «Москвич-фургон» машина жолоодоноб,—гэжэ тус гаражай үнинэй жолоошодой нэгэн А. Ф. Ашихмина хөөрэнэ.

Автобазын машинануудай түүхэ эдэ машинануудаар дүүрэнэ бэшэ, харин баазын автомашинануудай дунда 13—15 миллионhоо дээшэ километр республикын аймагуудаар гаталhан почтын машинануудолон юм. Эдэмнай эсэхэ сусахые мэдэнгүйгөөр хүдэлжэ байдаг диспетчернүүдhээ эхилээд, уран гартай слесарьнүүд, түмэршэ дархан, жолоошод, инженер, технигүүд хүрэтэрөө бултадаа энэ hайн hайхан хэрэгтэ эдэбхи үүсхэлтэйгээр хабаададагыень тэмдэглэлтэй. Эдэнэрэй дундаhаа ажалай ветерануудслесарьнүүд Н. Н. Андреев, А. П. Глухов, жолоошод В. М. Шульгин, А. Ф. Ашихмина болон бусадые нэрлэлтэй.

— Хуушан машинануудые заhабарилха, хэрэгтэй зүйлнүүдые дархалха хэрэгтэ баазымнай үнинэй слесарь Никита Николаевич Андреев бүхы бэлиг шадабаряа харуулан, үнэн зүрхэнhөө оролдодог юм,—гэжэ нухэр Кондратьев баазынгаа хүдэлмэришэдые магтаха юм.

Т. БАДМАИН.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: хуушан автомобильнуудВ. И. Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсэдэ; ажалай ветеран А. Ф. Ашихмина «Москвич-401» түхэлэй автомобилиин дэргэдэ.

Авторай фото.

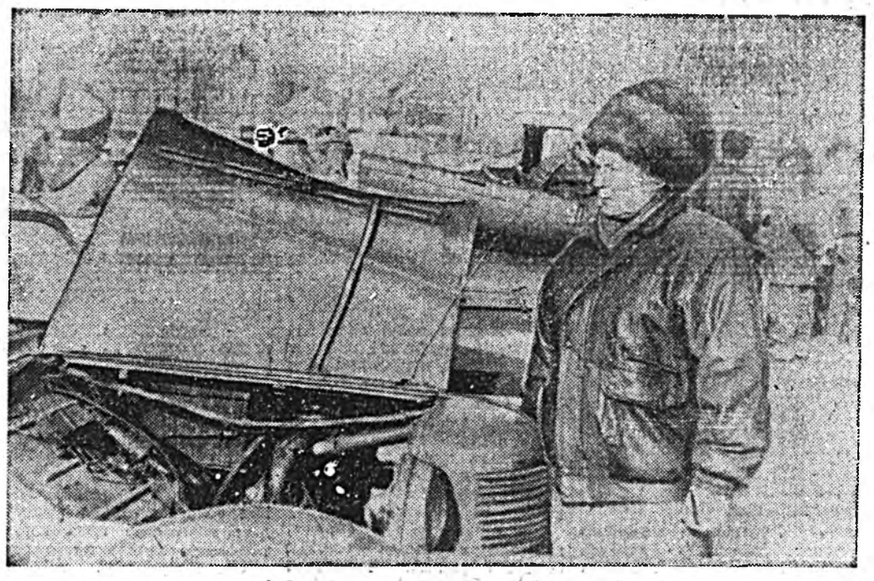

ДАХИНАА ХҮДЭЛЖЭ ЭХИЛБЭ

Черемшанай кварцидай уурхайн барилга 1987 онhоо хойшо зогсоогдошоhон байгаа юм. Ушарынь гэхэдэ, ерээдүйдэ тон ехэ удха шанартай тус уурхайн барилга союзна бюджедhээ хангагдадаг hэн. СССР түрэнэй hандархада, мүнгэ зөөри хаанаhаашье hомологдохоёо болёо hааб даа.

Харин тус руднигай үндэhэн дээрэ үнгэрhэн жэлдэ акционернэ «Черемшанай кварцит» гэжэ бүлгэм байгуулагдаа hэн. Эрхүүгэй алюминиин, Улаан-Үдын шэлэй заводууд, Зөөрнин талаар республикын комитет болон бусад хэдэн эмхи зургаануудхамтаржа, эмхидхэн байгуулагшадынь болоhон байна. Бүлгэм жэл шахуу саг соо бэлэдхэлэй горитой хүдэлмэри ябуулhанайнгаа ашаар 1994 оной эхин багаар түрүүшынгээ продукци гаргажа эхилхэнь.

«Черемшанай кварцидай» генеральна директорээр Анатолий Павлович Борисов (түрүүшынь директорынь байhан), президенттээрнь Сергей Николаевич Угрюмов (Улаан-Үдын шэлэй заводой директор) гэгшэд хүдэлнэ. АО жэлдээ даб дээрэ 100 мянган тоннo кварцит гаргахаар хараална.

В. ПЕТРОВ.

Турунтаево.

ДУРАСХААЛАЙ ЁҺОЛОЛ

Гушаад онуудай хашалта хамалгада орожо хосорhон хүнүүдэй мүнхэ дурасхаалда зорюулагдаhан уулзалга округой хизаар ороноо шэнжэлгын музей соо үнгэрбэ.

Тэрэ жэгшүүритэ зэбүүн үедэ Агын аймагай нилээд олон хүнүүд хардалга гүрдэлгэдэ орожо абтаhан, түрмэ түшын оёороор хаягдажа тулиhан, зобоhон, сүлэлгын газарнуудта абаашагдажа, хүби заяагаа хонжоогдоhон юм. Эгээл түрүү бэрхэ, эрдэм бэлиг түгэлдэр хүнүүдынь толгойн саазада хүртэhэн гээшэ. Тэдэнэй тоодо Буряад ороной элитэ ехэ эрдэмтэд Базар Барадин, Цэбэн Жамцарано, Жамсаран Раднабазарон (соёлой дээдэ hургуулинин директор байhан), багшанар болон нинтын ажал ябуулагшад Ч-Ж. Базарон, Б-Д. Гомбоин, Д-Д. Базаржабэ, Д. Норзоно, Э. Балданов, улаан партизанууд Р. Вампилов, М. Леонтьев, Е-Н. Дамдинов, М. Кучин болон бусад олон байха.

Ганса Зугаалай нютагhаа 90 гаран хүн хамалгада дайрагдаhан аад, ородоол 10-дынь бусаха талаантай байгаа. Инмэ тоо, баримтануудые музейн директор, түүхын эрдэмэй кандидат Ж. Д. Доржиев сугларагшадта тайлбарилжа үгэбэ. Хашалгада ороhон зоной фотозурагууд, зарим эд хэрэгсэлнүүд, зохёол номуудынь, сагааруулагдаhан тухай үнэмшэлгэнүүдынь табяатай байба.

20 жэлэй хугасаа соо түрмэ, лагерьнуудаар тулиhан Раднабазар Дамдинов, абаяа буудуулжа алдаhан Александр Шильников, партизан Мефодий Кучинай басаган Ада, аша хүбүүн Валерий, эхэ эсэгэтэеэ Эрхүү ябаhан Бальжит Дашиева гэгшэд үзэhэн хараhанаа, хашуулhан хардуулhанаа hанахадаа, сэдьхэлэйнгээ гомдол голхоролоо мэдүүлээд, hүрөөтэ сагай зайсаха, дабтагдахагүй байhанда этигэжэ байhанаа мэдүүлбэд.

Уулзалгада хабаадагшадта бэлэгүүд барюулагдаа, дурэ зурагуудынь буулгаг даа.

Ц. ГОНГОРОВ.

НАhА-ТАЙШУУЛДА

Прибайкалиин районой түб Туруптаево hуурнида 30 hуурнитай ветерануудай байшан баригдажа байна.

Районой үншэн хэнзэ, гапса бэе болоhон үндэр наhа. тайшуулай байшангые акционернэ «Барилгашан» гэжэ бүлгэмэйхид барина.

Тус байшан ерэхэ жэлэй эхин багаар ашаглалгада оруулагдаха юм.

В. ПЕТРОВ.

СОҺОСХОЛ

Яруунын аймагай Эгэтын (анхандаа эхин, найман жэлэй) дунда hургуули дүүргэгшэдые hургуулиин 75 жэлэй ойн баярта байгша оной декабриин 3-най 10 сагта уринабди.

Эмхидхэлэй комитет.

Телевидени

НОЯБРИИН 15-haa 21 ХҮРЭТЭР

Понедельник, 15

«Останкино» канал.

6.55— Воскресени. 7.45 — Гимнастика. 7.55— Үглөө. 10.15— Фирма найдуулна. 10.30— Бэлиг талантан ба тэдээндэ hүгэдэгшэд. 11.10— Баримтата фильм. 11.40—Темэ. 12.20 — Гоол. 13.00—Шэнэ hонин. 13.20— Харыт, шагныт. 16.00— Шэнэ hонин. 16.25— Телемикст. 17.10— Хүгжэм. 17.40—«Бэлиг талантан ба тэдээндэ hүгэдэгшэд. 18.20— Одото саг. 19.00—Шэнэ hонин. 19.35 — Уран шүлэгэй альбом. 19.55—Гоол. 20.20— Документнүүд ба хуби заяанууд. 20.40— Долоон хоногой суурян. 21.10—Яажа баяжахаб. 21.40— Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ hонин. 22.25 —«Мелочи жизни». 22.55— Спортивна унк-энд. 23.10— Эрэ ба эхэпэр хүнүүд. 23.55 —АТВ «Брокер». 24.00 — Джем Сейшн.

«Росси» канал.

9.00 — Мэдээсэлнүүд. 9.20— «Автомиг». 9.25 — Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00— Россидахи бизнес. 10.30 — Мультн-пульти. 10.45—«Тишина». 11.45 — А. Шинтке. «Ревизскэ онтохоп». 12.15—«Пять вечеров»—фильм. 13.45 —Таряашадай асуудал. 14.05— Өөрөө өөртөө режиссер. 14.35— Хотохон. 15.05 — «Тишина». 1-дэхи сери. 16.45—Хүүгэдэй шэнэ hонин. 17.00—«Устами младенца».

Буряадай ТВ.

17.30 — Мультфильм. 17.40— Театртай уулзалга. 18.10— Байгал. 18.30 — Симфони... зоной ... най гэрэ... жэмтэ ... —Буряад... —Байгал... —Соносхол...

«Росси»...

21.00 ... 21.25— ... ливых ... мент ... шүүлдэ ... —М.-Тре... дия без ... 01.00— ...

Вторник, 16

«Останкино» канал.

6.50—Шэнэ hонин. 7.35 — Гимнастика. 7.45— Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20 — Киддинвидди. 10.40 — «Просто Мария». 11.30— Мультфильм. 11.50 —«Мелочи жизни». 12.20 —Хүн ба хуули. 12.50 — Пресс-экспресс. 13.00— Шэнэ hонин. 13.20— «Возвращение в Эдем». 1-дэхи, 2-дохи сери. 16.00—Шэнэ hонин. 16.25—«Деловой вестник». 16.40—Конверси ба долгүүр. 17.10— Блокнот. 17.15— Һэрэг. 17.25 — Мультфильм. 17.50— Мелиховhээ ерэhэн бэшэгүүд. 18.10— Шэнэ нэрэнүүд. 18.50— Технодром. 19.00 —Шэнэ hонин. 19.25—Автоваз найдуулна. 19.45 — Документнүүд ба хуби заяанууд. 19.55 — «Просто Мария». 20.45—Э. Рязановай авторска программа. 21.40— Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ hонин. 22.25 — Авторска программыш үргэлжэлэл. 23.15—Темэ. 00.10—Пресс-экспресс. 00.20 — Амстердам. 01.00—Шэнэ hонин.

«Росси» канал.

9.00 — Мэдээсэлнүүд. 9.20 — «Автомиг». 9.25 — Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00— «Момент истины». 13.00 — России телетеатр. 13.30— Таряашадай асуудал. 13.50— «По главной улице с оркестром» — фильм. 15.20— Телегазетэ. 15.30—«Тишина». 2-дохи сери. 17.10—Хүүгэдэй шэнэ hонин.

Буряадай ТВ.

17.25 —Афанасьевтан. 2-дохи уулзалга. 17.50—Зундаа шаргала бөлдэ. 18.00 — Хүн тухай анхарал оролдолго. 18.15—Байгал. 18.35 — Эколог... 19.05— ... Буряадаа... — Байгал... холнууд. «Росси»... 20.05— ... 21.00— ... — Гэгэ... 22.10— ... лэгшэд. ... урдахи ... Ехэшүүд... 22.55 — ... манс. ... ковский. ... тербургы... Мэдээсэлнүүд.

Среда, 17

«Останкино» канал.

6.55—Шэнэ hонин. 7.35 — Гимнастика. 7.45— Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20—«Сорока». 10.40 —«Просто Мария». 11.30 —Худалдаа наймаанай хүүргэ. 12.00 — А. Глазунов. 12.20 — Джем. 12.50 — Пресс-экспресс. 13.00— Шэнэ hонин. 13.20—«Возвращение в Эдем». 3-дахи сери. 14.10—«Седьмое небо». 16.00—Шэнэ hонин. 16.25 —Телемикст. 17.10— Блокнот. 17.15— Мультфильм. 17.40— Композитор Е. Догинин зохёол бүтээлнүүд. 18.00—Бидэ, басагадай хоорондо. 18.20— Клуб-700. 18.50— Технодром. 19.00 —Шэнэ hонин. 19.25 — «Мир» телерадиокомпани. 19.50— «Азбука собственника». 20.00—«Просто Мария». 21.00 — «История любви». 21.40 — Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00 — Шэнэ hонин. 22.25 — Останкиногой хит-парад. 23.35— «Смеяться, право не грешно...». 00.20—Пресс-экспресс. 00.30— Шатараар дэлхэйн чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө мурысөөнэй дүнгүүд. 01.00 — Шэнэ hонин.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 — «Автомиг». 9.25— Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00 — Дуугай хүүгэлбэрилэгшэд. 10.25 — «Зов Водолея». 10.55—О. Бергольцой зохёол бүтээлнүүд. 11.10 — Хүгжэмтэ зал. 12.05—Хүгжэм. 12.50 — «Санта-Барбара». 13.40— Таряашадай асуудал. 14.00 — «Параллели». 14.15— Бизнес: шэнэ нэрэнүүд. 14.30—«Унесенные ветром». 1-дэхи хубинь. 15.40 — Телегазетэ. 15.50 — «Унесенные ветром». 2-дохи хубинь.

Буряадай ТВ.

17.05 — Мультфильм. 17.25—Зн... видеокана... гал. 19... программ... даар хэ... гал (бур... носхолну...

«Росси»...

21.00 ... 21.20 — ... 22.10— ... —Мария... до. 22.55... дахи ма... минута». 00.45 — ... дээсэлнүүд. ... сэлнүүд.

Четверг, 18

«Останкино» канал.

6.50—Шэнэ hонин. 7.35 — Гимнастика. 7.45— Үглөө. 10.05— Фирмэ найдуулна. 10.20 — «Просто Мария». 11.10 — Футбол. Греци—Росси. 12.05— 16-тай ба тэрээнhээ дээшэ наhатайшуулда. 12.50 — Пресс-экспресс. 13.00 — Шэнэ hонин. 13.20— «Возвращение в Эдем». 4-дэхи сери. 16.00— Шэнэ hонин. 16.25— Телемикст. 17.10— Блокнот. 17.15 — Мультфильм. 17.40 — «Госпожа удача». 18.10—Джем. 18.40 —16-тай ба тэрээнhээ дээшэ наhатайшуулда. 19.50— Документнүүд ба хуби заяанууд. 19.55 — «Просто Мария». 20.45 — «Минимастюра». 20.55 — Олонинтын hанамжа. 21.40— Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00 —Шэнэ hонин. 22.25—Олонинтын hанамжа. 22.40 — «Твин Пикс». 23.40—Пен. клуб. 00.40 — Пресс-экспресс. 01.00—Шэнэ hонин.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 — «Автомиг». 9.25—Хэрэгтэй болоно. 9.30— Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00 —«Поехали». 10.10— Танил шарайнуудаг. 10.40 — Концерт. 10.55 — «Параллели». 11.10—К-2 танилсуулна. 12.35— Волейбол. Росси-Турци. 13.35 — Таряашадай асуудал. 13.55— «Дело мастера боится». 14.10— «Женщины мира». 3-дахи сери. 14.40—«Санта-Барбара». 15.30 — Номууд тухай. 15.45— Үмсэлэлгэ тухай. 16.35— Хүүгэдэй шэнэ hонин.

Буряадай ТВ.

16.50 — Мультфильмнүүд. 18.00— Мүнхэ зула. 18.30— Байгал. 18.50—Э. болон С. Жамбаловтанай уянгата ... Танай бэ... Һуйгагша... 20.30— ... бдн. 20.3... Буряадаа... холнууд. «Росси»... 21.00 ... 21.25 — ... 22.15— ... бүтээгдэ... тын урда... —М.-Трес... нальна ... —Ехэ ш... жэмтэ ... сэлнүүд.

Пятница, 19

«Останкино» канал.

6.50—Шэнэ hонин. 7.35 — Гимнастика. 7.45— Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20— Онтохондо айлшаар. 12.00 — Аяншалагшын клуб. 12.50— Пресс-экспресс. 13.00—Шэнэ hонин. 13.20—«Гамлет». 16.00 — Шэнэ hонин. 16.25 — Бридж. 16.50 — Бизнес-класс. 17.05 — Онтохондо айлшаар. 18.40 — Музограф. 19.00— Шэнэ hонин. 19.20— «Эхо Российского выбора». 19.40— Хүн ба хуули. 20.15— Вагон-03. 20.45—«Поле чудес». 21.40 — Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ hонин. 22.25—Долоон хоногой элитэ хүн. 22.45—Твин Пикс. 23.40 — Пресс-экспресс. 24.00—Муз-обоз.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 —«Автомиг». 9.25— Хэрэгтэй болоно. 9.30— Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00 — «Поехали». 10.10—Волейбол. Росси-Финляндн. 11.10— «Обратный адрес». 11.40—Эсэгэ ороминь. 12.35 — «Санта-Барбара». 13.25 — Мультн-пульти. 13.35— Таряашадай асуудал. 14.00 — Россиин телетеатр. 15.40 —Бальна хатар. 16.10 — Мультн-пульти. 16.20—Пятницын Дисней.

Буряадай ТВ.

17.25— Уран hайханай фильм. ... орон». 20... ной hонин...

«Росси»...

21.00 ... 21.25— ... са для ... шно»— ... Һуйгагша... 23.20— ... ха. 23.3... ходят»— ... Мэдээсэлнүүд.

Суббото, 20

«Останкино» канал.

7.40— Гимнастика. 7.55 — Пресс-экспресс. 8.05 — Шуран бэрхэ хүнэй үглөө. 8.50—Шэнэ hонин. 9.30— «Шанс». 10.00— Марафон. 15 багашуулда. 10.30 — «Мир» телерадиокомпани. 11.55 — Хүнүүдэй газар. 12.15— «Служение муз не терпит суеты». 12.45—Веди. 13.25— «Смак». 13.40 —Хүнэй институт. 14.10— «Раскол». 6-дахи, 7-дохи сери. 16.00— Шэнэ hонин. 16.25 — «Пеппи Длинный чулок». 16.50— Мүнгэн ба политика. 17.20— Парашютна спортоор дэлхэйн чемпионат. 18.00—Улаан квадрат. 18.40—Джон Кеннедиин хосоролгын пюуса. 19.30—Ан амптадай аймагта. 20.10—Оба-на. 20.40 — «Умник». 1-дэхи серн. 21.40 —Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ hонин. 22.25— «Умник» фильмын үргэлжэлэл. 23.10— «Резонанс» студи. 23.30— Муслим Магомаев ханинартаяа уулзана. 00.45— Пресс-экспресс. 00.55—«Декалог-VII» —фильм. 01.50— Спортивна хатараар «Росси-93» гэhэн улаасхоорондын конкурс.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 —«Автомиг». 9.25— «Формула 730». 9.55— Манай саад. 10.35—Волго Каспиин далайда шудхадаг. 10.55— «Рост» студи. 11.25—Изабель. 12.10 — «Тема» — фильм. 13.45— Таряашадай асуудал. 14.05— Чайковскийн жэл. 14.25—Пигмалеон. 14.55— Пилигрим. 15.40 — Гранд-репортаж. 16.15— Яажа ажаhуухабиди. 17.00—Алтан шпоро. 17.30—«Грош в квадрате». 18.00— Волейбол. Хорватиа... Росси... ... жа түби... Театрал... — Үдэ... 20.30— ... 21.00 ... 21.25— ... Сүүдэй ... быть де... «Уинстон... вершине... 22.55— ... Ксюшэ... шоу. 01... 01.20— ... —Спорт... премьер... кын одо...

Воскресени, 21

«Останкино» канал.

7.35— Гимнастика. 7.50 —«Час силы духа». 8.50— Шэнэ hонин. 9.30—Авто-шоу. 10.00—Түб. 10.30— Эртэ үглөөнhөө. 11.00— Булгаг-най гэртээ байхада. 11.30— Спортлотогой тираж. 11.45 — Эдир уран бэлигтэн. 12.35— Полигон. 13.05— Марафон-15. 13.45— Пинтэмдэгтэй. 14.30—Би— эхэ-нэрби. 15.00 — Францин кухни таанадта. 15.10 — «Подводная одиссея команды Кусто». 16.00— Шэнэ hонин. 16.20—«Мир» телерадиокомпани. 17.00 — Аяншалагшадай клуб. 17.55 — Мультфильмнүүд. 18.45 —Хаана, хэзээ, юун болооб? 20.00—Шэнэ hонин. 20.20 —Панорама. 21.05— «Журавушка»— фильм. 23.00 — Воскресени. 23.50—Матадор. 01.00—Шэнэ hонин. 01.20— Теледартс. 01.50— «Безумец»—фильм.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 —«Автомиг». 9.25— Мультн-пульти. 9.40— Үглөөнэй амар мэндэ. 10.10—«Ключ» программа. 10.40— Баримтата фильм. 11.00—Атыбаты. 11.30—«Рост» студи. 12.00—Элүүр энхэ байлга. 12.30—Бага Европоhоо репортаж. 13.00—XX зуун жэл кадр соо, тэрэнэй саана. 14.00 — Таряашадай асуудал. 14.20 — Зуража хаяхагүйш. 14.35— Фольклор. 15.05— Ретро Шлягер. 15.35—«Вход со двора». 16.20—НБА-гай эрхим нааданууд. 17.20— «Белая ворона». 18.05 — Мультн-пульти. 18.40— Шэнэ hонин. 19.20— Клуб-700. 19.50— Технодром. 20.00 —Шэнэ hонин. 20.25 — «Мир» телерадиокомпани. 20.45— «Азбука собственника». 21.00—«Просто Мария». 21.40 — «История любви». 22.25 — Амгалан нойрсогты, багашуул! 23.00 — Шэнэ hонин. 23.25 — Останкиногой хит-парад. 23.55— «Смеяться, право не грешно...». 00.45—Пресс-экспресс. 00.55— Шатараар дэлхэйн чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө мурысөөнэй дүнгүүд. 01.00 — Шэнэ hонин.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 —«Автомиг». 9.25— Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00 — «Поехали». 10.10—Волейбол. Росси-Турци. 13.35 — Таряашадай асуудал. 13.55— «Дело мастера боится». 14.10— «Женщины мира». 3-дахи сери. 14.40—«Санта-Барбара». 15.30 — Номууд тухай. 15.45— Үмсэлэлгэ тухай. 16.35— Хүүгэдэй шэнэ hонин.

Буряадай ТВ.

16.50 — Мультфильмнүүд. 18.00— Мүнхэ зула. 18.30— Байгал. 18.50—Э. болон С. Жамбаловтанай ... шэдэнэ... влияние... — Ула... 21.00— ... —Урал... та фил... на хэ... мүнгэн... Ехэшүү... 00.25— ... онгосо... дээсэлнүүд. ... хөөрэнэ... 01.30— ... фильм. ... грамма...

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь). НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет

Бүгэдэ буряадай үндэhэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес: 67000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемныи—2-54-54, редакторай орлогшонорой—2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таhагуул: советүүдэй хүдэлмэриин ба нинтын эмхинүүдэй—2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой эрдэмэй болон hургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; олонинтын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнүүдэй—2-33-61, хэбдэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19, Закаменскда—30-61.

Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта—2-56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаhан хэмжэ... Индекс 50901. Хэhэг 6.363. Стереотипта тушаагдаhан саг. 19...

Буряад Республикын республиканск... пографида газетэ хэблэгдээ. Директор... лефон: 2-40-45.

Мүн 69-дэхи номертойгоор бүрдэ... танхай.

1921 оной декабриин 21-hээ гаранда

„Буряд...

СЭЭЖІ... ӨДЬХЭ... БО...

ҮНЭМ...